

Štěpaník, Karel

Keats a jeho doba

In: Štěpaník, Karel. *Básnické dílo Johna Keatse*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958, pp. [7]-62

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/118931>

Access Date: 02. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

I

KEATS A JEHO DOBA

HISTORICKÝ VÝVOJ ANGLIE OD FRANCOUZSKÉ REVOLUCE DO VOLEBNÍ REFORMY 1832

Historická epocha, ve které žil a tvořil John Keats – sklonek osmnáctého a první čtvrtina devatenáctého století – je dobou velkých a vpravdě revolučních změn v anglickém společenském vývoji. V tomto bouřlivém období se rychle blížila k své kulminaci přeměna Británie ze státu v podstatě zemědělského v průmyslovou a obchodní světovou velmoc. Ruku v ruce s tímto vývojem hospodářským probíhala v oblasti politické změna aristokraticko-buržoasní monarchie, nastolené »slavnou revolucí« r. 1688, v buržoasně demokratické imperium.

Průmyslová revoluce, jak se tradičně nazývá přechod od feudální zemědělské ekonomie ke kapitalistickým methodám výroby a distribuce, začala ovšem již dávno před Keatsovým narozením a neskončila se ani dlouho po jeho smrti. Ale Anglie se v důsledku příznivých okolností osvobodila nejdříve ze všech evropských zemí od zastaralého dědictví středověku a nastoupila rychlou cestu k hospodářskému rozmachu a kulturnímu rozkvětu.

Revoluční pokrok ve výrobě zboží, který byl výsledkem sterých velkých i drobných vědeckých objevů a technických pokusů a vynálezů, projevil se nejdříve v textilním průmyslu. Skoro současně byl sestrojen parní stroj, který usnadnil těžbu uhlí a železné rudy a umožnil stavbu přádelen a tkalcoven vybavených novými stroji i na místech nemajících potřebný vodní pohon. Vnitrozemní doprava byla zlevněna výstavbou vodních kanálů už v druhé polovině 18. stol. a v třetím desetiletí minulého století byla zahájena paroplavba a postaveny první železnice.

Technický pokrok zvýšil nesmírně výrobní kapacitu země, ale z počátku měli z něho prospěch skoro výhradně vládnoucí vrstvy obyvatelstva, zatím co dělnický proletariát, nová třída zrozená průmyslovou revolucí, žil v bídě hmotné a duchovní.

Také v zemědělské výrobě došlo k převratným změnám, které těžce dolehly na většinu anglického venkovského lidu. Drobní rolníci a nájemci byli ožebračeni a musili hledat obživu v městech, kde žili v neuvěřitelně bídných poměrech. Osudné následky průmyslové revoluce pro venkovskou chudinu vylíčil velmi pravdivě Keatsův současník Thomas Love Peacock v románě *Melincourt* (1817):

»Paláce, které vyrůstají všude kolem venkovanů a zahanbují jejich nuzné příbytky, silnice, které protínají jejich údolí a neustále je přivádějí do styku s přebujelou mravní zkažeností měst, pustošivý monopolismus velkostatků, který téměř smetl drobné rolníky s povrchu země a vyštval rodiče do chudobinců nebo do armády a jejich děti do továren, kde hynou jako předčasné květy spálené mrazem, to vše společně zdecimovalo venkovské obyvatelstvo a zkazilo jeho charakter.«

Přímý nepoměr mezi přepychem malé menšiny a bídou obrovské většiny anglického lidu v městech i na venkově se záhy projevil v politickém životě země. Buržoasie si díky své hospodářské moci brzy dobyla významného zastoupení a později úplně nadvlády v parlamentě a ve vládě. Naproti tomu proletariát průmyslový i zemědělský si nikerak podstatně nezlepšil své postavení tím, že pomohl buržoasii k moci. Když dělníci po trpkých zkušenostech z bojů, které vedli s buržoasií proti feudální reakci, poznali pravou tvář buržoasního liberalismu, začali se organisovaně a samostatně domáhat politických práv. K tomuto tažení dochází však teprve v t. zv. char-

tistickém hnutí, dlouho po smrti všech tří největších pokrokových romantiků Byrona, Shelleyho a Keatse.

Za jejich života docházelo sice k četným, mnohdy i krvavým projevům široké lidové nespokojenosti s nesnesitelnými životními poměry, ale pokud měly protesty, demonstrace, stávky apod., podporované i značnou částí pokrokových publicistů a spisovatelů, nějaké kladné výsledky, sklídily je střední vrstvy, průmyslníci, obchodníci a statkáři. Dělnictvu povolili zaměstnavatelé jen nepatrné zlepšení pracovních a mzdových podmínek, protože tím dosáhli vyšší pracovní výkonnosti a větších zisků pro sebe. Příčina neúspěchů dělnických zápasů za lepší životní podmínky a občanská práva byla zčásti v tom, že proletariát nebyl dost vzdělaný, uvědomělý a jednotný, hlavně však v tom, že byl ještě početně slabý. Nestála za ním žádná z obou politických stran, konservativních toryů a pokrokovějších whigů, třebaže se obě ve svém boji o politickou nadvládu ucházely o podporu chudých rolníků a průmyslových dělníků. Ještě nejpoctivěji smýšleli s venkovským a městským proletariátem t. zv. »noví whigové«, které přiměla ke spojení s novou společenskou silou úspěšná buržoasně demokratická revoluce americká a francouzská. Noví whigové byli ideově nejpokrokovější, ale početně slabou buržoasní stranou, a proto nemohli spoléhat, že dobudou politické moci bez podpory širokých mas, které ovšem neměly volební právo. Na dobytí moci ozbrojeným násilím, po vzoru americkém a francouzském, nebylo pomyšlení, protože toryové s pomocí vojska a státního aparátu drželi vládní moc pevně v rukou a nemilosrdně umlčovali i potlačovali každý vážnější projev odporu. Noví whigové se hlásili k revoluční ideologii francouzských jakobínů a žádali radikální reformu státního zřízení. Proto se někdy nazývali radikály nebo i jakobíny. K nim se svým politickým smýšlením hlásil i Keats a jeho bratři a někteří z jeho nejdůvěrnějších přátel, jako Clarke, Leigh Hunt, Dilke, Brown, Hazlitt a jiní.

Před vypuknutím francouzské buržoasně demokratické revoluce byli angličtí toryové i whigové ochotni k mírným reformám v podružných otázkách státní správy a politiky, na př. k úpravě daní a cel, k snížení výdajů státního rozpočtu nebo k emancipaci katolíků, t. j. přiznání rovnoprávnosti katolíků s anglikány. Vlastním cílem těchto dílčích reforem bylo oslabení státní kontroly soukromého podnikání a zvýšení občanských svobod. Ale po vítězství jakobínů ve Francii, toryové a většina whigů se zalekli možnosti revoluce ve vlastní zemi a nejen upustili od jakýchkoli reforem, nýbrž naopak zostrčili opatření proti projevům lidové nespokojenosti a zahájili bezohlednou kampaň proti pokrokovým silám. Mnozí předáci radikální whigovské opozice byli uvězněni, jiní museli uprchnout za hranice. Jakobínská povstání, která vznikala porůznu a živelně v Anglii, v Irsku i ve Skotsku, dokonce i ve vojsku a v námořnictvu, byla krvavě potlačena.

Za napoleonských válek vládní persekuce pokrokových občanů sice poněkud polevila, zvláště proto, že mnozí dřívější radikálové (mezi básníky na př. Wordsworth, Coleridge a Southey) se změnili v reakcionáře a nebezpečí domácí revoluce se zmenšilo, ale přes to se postavení pracujících stále zhoršovalo. Když už bylo zjevné, že Napoleon nevyjde z války proti spojeným velmocem jako absolutní vítěz, vypukly nové krvavé vzpoury průmyslového dělnictva proti kapitalistickým vykořisťovatelům. Tyto vzpoury a bouře, známé jako »ludditské hnutí«, se rozšířily z hrabství nottinghamského do mnoha jiných průmyslových oblastí, ale byly krutě potlačeny. Mnozí »luddité« byli popraveni, jiní deportováni nebo uvězněni. K největšímu demonstrativnímu protestu proti továrníkům a vládě došlo r. 1819 v Manchesteru, kde vojsko rozehnalo stělbou mnohatisícový neozbrojený zástup a několik účastníků

bylo zabito. »Manchesterský masakr« vešel do dějin pod výsměšným názvem Peterloo. (Shromáždění se konalo na svatopetrském poli u Manchesteru a vojáci vyslaní proti němu zvítězili nad Napoleonem u Waterloo. Odtud si lid vytvořil název *Peterloo* jako ironické pojmenování »vítězství« reakce nad národem.)

Hospodářský a politický vývoj v Anglii byl ovšem těsně svázán se soudobým děním v Evropě i v Americe. Zvláště silně byl ovlivněn oběma významnými revolucemi, americkou a francouzskou, které se odehrály před Keatsovým narozením, a válkami napoleonskými (1795–1815), jejichž rozhodující bitva (Waterloo) byla svedena rok poté, co Keats zahájil svou literární činnost.

S hlediska mocensko-politického znamenají všechny tyto velké boje pro Anglii nakonec velký zisk. Ačkoliv ztratila severoamerické kolonie, stala se Anglie po porážce napoleonské Francie nejsilnější světovou velmocí. Francie se jí už nikdy nemohla stát vážným soupeřem v kolonizační imperialistické expansi a ostatní tři velmoci Prusko, Rakousko a Rusko nebyly tehdy ještě schopny soutěžit s ní ani hospodářsky, ani vojensky. Také uvnitř svých hranic upevnila anglická vláda svou moc tím, že r. 1798 Pitt mladší zrušil i tu malou dávku politické nezávislosti, kterou král Jiří musil dát Irsku r. 1782 v důsledku odboje amerických kolonií, a vnutil Irům unii s Anglií.

Bouřlivý a protikladný historický vývoj Anglie v době mezi buržoasní revolucí ve Francii a anglickou volební reformou r. 1832, obráží se neméně bouřlivě a protikladně i v oblasti ideologické včetně umění a literatury. V literárních dějinách se vžil pro tuto dobu název romantismu. Ačkoliv příliš zjednodušuje celkový literární ráz doby, má dvě nesporné přednosti. Zdůrazňuje, že jde o jednotné, do jisté míry uzavřené literární období a vystihuje současně jeho dominantní charakter tím, že označuje převládající uměleckou metodu většíny tehdejších spisovatelů, charakteristickou – až na několik málo výjimek – právě pro nejlepší slovesné umělce. Neztratíme-li tedy se zřetele, že v této době tvořili i spisovatelé romantismem poměrně málo dotčení, jako Godwin, Crabbe, Austenová nebo Cobbett, můžeme s výhodou používat termínů »romantismus« a »romantické období« i nadále. A budeme nuceni jich používat tak dlouho, dokud se nenajde výraz správnější a výstižnější.

»Mezi všemi spisovateli určité doby,« praví Shelley, »jest nevyhnutelná podobnost nezávislá na jejich vlastní vůli; nemohou se vymknout z područí společného vlivu, který vzniká z nekonečných kombinací okolností věku, ve kterém žijí, třebaš do jisté míry je zároveň každý z nich tvůrcem právě toho vlivu, kterým je prostoupena celá jeho bytost . . . Tomuto vlivu nemůže uniknout ani nejoslednější pisálek, ani nejpřednější genius kterékoli éry.« (Předmluva ke *Vzpouře Islamu*, 1817). Jsou však také mezi romantiky, tedy spisovateli téhož směru, jako byli Blake, Wordsworth, Coleridge, Scott, Byron, Shelley a Keats – abych uvedl jen nejznámější – kromě obecných dobových a uměleckých podobností i velké individuální rozdíly. Ty dokazují, že anglický romantismus není žádná literární škola, nýbrž součást celoevropského ideového a uměleckého hnutí vzniklého jako »první reakce na francouzskou revoluci a s ní spojené osvícenství« (Marx-Engels, *O umění a literatuře*, 223). To je ten »společný vliv«, který spojuje anglické romantiky jakožto příslušníky téže historické epochy. Uměleckým pojítkem těchto jinak velmi originálních a silných individualit je romantická metoda zobrazení přírody a společnosti. A o ní je třeba říci několik slov, poněvadž také Keats byl romantik a jeho osobní přínos k trvalému odkazu anglické romantické poesie nebyl zrovna nejmenší.

Romantickou metodu uměleckého zobrazení skutečnosti definoval v podstatě už Aristoteles, když napsal: »Poněvadž básník jest napodobitelem jako malíř nebo kterýkoli jiný výtvarný umělec, musí vždy napodobovat jedním ze tří způsobů, buď totiž jaké věci skutečně byly nebo jsou, nebo za jaké se pokládají, nebo jakými se zdají, anebo jaké býti mají« (*Poetika*, 65). Dnes nazýváme umělce, kteří napodobují věci »jaké skutečně byly nebo jsou«, realisty a ty, kteří je zobrazují »jaké býti mají«, romantiky. Druhý způsob nápodoby zdůrazňuje jednak konvenčnost – věci se zobrazují »za jaké se pokládají« –, jednak subjektivnost – zobrazení věcí »jakými se zdají« – umělcova přístupu ke skutečnosti. Je jen obdobou realismu nebo romantismu, nikoli zvláštní třetí metodou. Používaje Aristotelova empirického roztržnění a Engelsova výměru realismu, definuje L. I. Timofejev romantickou uměleckou metodu jako »metodu, pro kterou je charakteristické, že umělec vychází z toho, že staví proti sobě sen a skutečnost, vytváří výjimečné charaktery za výjimečných okolností a užívá subjektivnosti ve vyprávění« (*Theorie literatury*, 352).

Jaké závěry vyplývají z citovaných definic pro anglické romantiky? Za prvé to, že jejich metoda není nová, nýbrž existuje již od antických dob vedle metody

realistické. Již Homér a Sofokles, jak zaznamenal Aristoteles, zobrazovali lidi lepší než jsou nebo jací mají být, kdežto Euripides je líčil jací jsou (*Poetika* 27, 28, 66). Za druhé, – a to je důležité pro kritické hodnocení – to, že romantismus a realismus jsou odlišné, ale nikoli protikladné metody pravdivého zobrazení skutečnosti. Tento teoretický závěr potvrzuje umělecká praxe všech velkých romantiků, kteří pravdivě zobrazují nejen co má být, ale i to, co bylo nebo je.

Ovšem – a to je třetí závěr – romantický přístup ke skutečnosti svádí umělce snadněji na scesti, než uvědomělý realismus. Toto nebezpečí skrývá v sobě romantická metoda proto, že bývá velmi často spjata s idealistickým světovým názorem a také proto, že »subjektivní vyprávění« vede umělce k přeceňování vlastních soukromých dojmů, citů a nálad a k podceňování občanské, společenské a humanistické odpovědnosti každého spisovatele. Realistická metoda má sice také svá inherentní úskalí a může se zvrhnout v naturalismus, formalismus apod., ale skýtá lepší ochranu proti neuměleckosti než romantismus, protože nutí umělce studovat život a aktivně se ho účastnit.

Hlavní závěr, který plyne z poznání, že romantická a realistická metoda se nejen navzájem nevyklučují, ale že se naopak mohou vzájemně slučovat a doplňovat ku prospěchu pravdivosti a účinnosti uměleckých obrazů, je však ten, že příčiny uměleckých úspěchů nebo nezdarů anglických romantiků netkvějí v jejich romantismu, ale v konkrétních historických podmínkách jejich tvorby, které buď napomáhaly rozvoji jejich osobního nadání, nebo jej brzdily.

Vzhledem ke konkrétní historické situaci, v níž evropský romantismus vznikl, a k úloze, kterou měl v ideologickém a kulturním vývoji na konci osmnáctého a v první polovině devatenáctého století, je mu nutno přiznat hluboce pokrokový význam. Dobył si ho především svou kritikou kapitalismu a odporem proti hospodářskému, národnostnímu a kulturnímu útisku a nesvobodě. Ale i jeho kritika osvícenského racionalismu a odpor proti neplodným předpisům a konvencím klasicistickým byly pokrokové. *Velká sovětská encyklopedie* (heslo »Romantismus«) charakterisuje proto kladný umělecký přínos romantismu takto:

»V oblasti umění a literatury přinesl romantismus velmi významné výsledky, přestože právě v této oblasti se jeho rozpory projevíly nejzřetelněji. Romantikové vyhlásili neúprosný boj přežilým racionalistickým kánonům klasicismu, normativnímu »ideálu krásy« a dogmatismu. Hájili neomezenou tvůrčí svobodu a usilovali o národní i osobní svéráznost, o pravdivé zobrazení charakteru a vystižení bohatých lidských citů. Zároveň se však v jejich umění často vyskytovalo jednostranné odmítání soudobé společnosti i protiklad mezi prosaicou buržoasní skutečností a subjektivní básnickou svobodou lidského ducha. Proto nabývalo zobrazení společenských protikladů v romantickém umění obyčejně povahy konfliktu mezi osobností hrdiny s jejím světem silných citů a kladných vášní a ubohou i nepřátelskou okolní skutečností. Z toho vyplývaly pro romantismus příznačné motivy tragického rozporu s životem, ironie a trpký výsměch nad neshodou mezi snem a skutečností, nadšení pro živelné dění v přírodě, ve kterém byl spatřován ohlas hrdinových prožitků, touha po dalekých zemích a dobách a po životě daleko od soudobé civilizace. Tvůrčí metodu romantiků charakterisuje sklon k zobrazování výjimečných postav a okolností, k vyjadřování subjektivního světa citů a obraznosti a k ideálům, které bývají často temné a nejasné.«

Angličtí romantikové mají na tomto kladném příspěvku romantického umění do pokladnice světové kultury nemalý podíl. Ale i mezi nimi se poměrně záhy

objevují dva protikladné tábory v poměru k ideologii osvícenství a francouzské buržoasní revoluce, tábor konservativního nebo přímo reakčního romantismu a tábor romantismu pokrokového, někdy až revolučního.

Propast mezi representanty obou táborů se ještě prohloubila věkovým rozdílem, neboť téměř všichni hlavní představitelé konservativního romantismu byli příslušníky starší generace (Wordsworth se narodil r. 1770, Scott r. 1771, Coleridge r. 1772 a Southey r. 1774), kdežto tři nejvýznamnější pokrokoví romantičtí básníci byli členy mladšího pokolení (Byron se narodil r. 1788, Shelley r. 1792 a Keats r. 1795). Ačkoliv hlavním kriteriem pro toto rozlišení je různost politického přesvědčení, není to dělítko jediné. Reakční romantikové »zavrhujíce buržoasní civilisaci yyzývali společnost k návratu k zastaralým formám patriarchálního způsobu života, ke středověku, který idealisovali. Spojili se s feudální reakcí, která podporovala t. zv. svatou alianci evropských mocnářů«. Revoluční romantikové stáli rovněž na straně »těch společenských vrstev, které byly rozčarovány následky buržoasního rozvoje, ale ve své kritice nehlásali návrat k patriarchálním ideálům minulosti. Romantikové tohoto směru byli stoupecí osvícenských ideálů osmnáctého století a přáli si pokračování revolučního procesu, jehož počátek viděli ve francouzské revoluci. Obráželi úsilí pokrokových vrstev buržoasní demokracie a ve svých nejlepších pracích dali výraz snům lidových mas o sociální spravedlnosti« (Aniěst, 207).

Pokrokový ideový obsah anglického romantického hnutí, pasivního i aktivního – v terminologii Gorkého –, je podmíněn odbojem konservativních i pokrokových romantiků proti neuspokojivé kapitalistické přítomnosti. Rozdíl mezi oběma tábory se projevoval mimo jiné v tom, že obraz věcí, jaké by měly být, hledali Scott a básníci »jezerní školy« v idealisované předburžoasní minulosti, kdežto pokrokoví básníci mladší generace se dívali spíše vpřed do budoucnosti a ve shodě s utopickými socialisty a teoretiky (jako Owen a Godwin) snili o lepším zítřku.

Ovšem také Byron, Shelley a Keats si vybírali někdy themata z předburžoasní minulosti. Jenže nejraději pro ně sahalo do helénské antiky, klasické mythologie a humanistické renesance. Spatřovat v této zálibě pro předburžoasní minulost tendenci k úniku před skutečností není však správné. Neboť žádný z velkých anglických romantiků, ať konservativních či pokrokových, se nevyhýbal skutečnosti a společenské odpovědnosti v zájmu osobního pohodlí a štěstí nebo t. zv. čisté poesie (pojem, který romantikové nerazili a neuznávali). Poesie jim byla »především poznáním«, jak napsal Wordsworth, nebo »kronikou nejlepších a nejšťastnějších okamžiků nejšťastnějších a nejlepších duchů«, jak řekl Shelley, a básníka považovali za »mudrce, humanistu a lékaře všech lidí«, jak napsal Keats.

»Kdo je básník?« ptá se Keats v jedné ze svých nedokončených básní a odpovídá v duchu humanistického vyznání, které je vlastní všem anglickým romantikům:

*Je to muž, jenž každému
roven muži; jak králi,
tak žebráku chudému;
všem lidem, co bývali,
od opa až k Platonovi.
Je to muž, jenž porozumí
orlu jako střízlíkovi,
jak by ptákem byl; a umí
pochopit, co říká lev,*

*když otevře chřtán svůj drsný;
ví, co značí tygří řev,
jehož hlas je mu tak jasný
jako vlastní rodná řeč . . .*

(*Básně*, 285).

Láska k přírodě, člověku a životu nabádala všechny velké romantiky sloužit nejvyšším ideálům humanistickým ze všech sil a bez výhrad. Wordsworth, Coleridge a Southey, které poutalo hluboké osobní přátelství, byli na počátku své literární činnosti nadšenými přívrženci francouzské revoluce a chtěli dokonce založit v Americe komunistickou obec »pantisokracii«, v níž by žili podle svých utopistických zásad. Později se sice stali »renegáty« ideí volnosti, rovnosti a bratrství a politickými obhájcí reakce, ale nikdy zcela neupustili od představ o možnosti spravedlivější a šťastnější společnosti než ta, ve které žili a s níž se prakticky smířovali. Posuzujeme-li je objektivně, nemůžeme je tedy šablonovitě odsoudit jako vyslovené reakcionáře. V názorech Blaka, Shelleyho, Keatse, Hazlitta a jiných přátel svobody a pokroku skrývá se však také mnoho idealistických, ba i reakčních představ, které jsou příčinou vážných ideových a citových krisí a konfliktů. Ani Scott, nejvyrovnanější a nejméně rozpolcený z velkých anglických romantiků, není prost hlubokých rozporů ve svém životě a díle.

Výskyt materialistických a idealistických názorů, pokrokových a reakčních nálad, romantických a realistických obrazů bok po boku v tvorbě romantických spisovatelů vysvětluje, proč se mohli příslušníci obou ideologicky a politicky protichůdných táborů přátelsky stýkat a umělecky i ideově ovlivňovat, jak máme prokázáno na příklad u Wordsworthe a Keatse, Byrona a Scotta, Coleridge a Hazlitta aj. Tyto rozpory ovšem také znesnadňují objektivní hodnocení celého anglického romantismu i jeho jednotlivých představitelů. Ani jedno ani druhé není možno podat ve zkratce, a pro podrobnější výklad tu není místa.¹⁾

¹⁾ Zabýval jsem se však anglickým romantickým bnutím ve skriptech »*English Literature from the American Revolution to Chartism*« (SPN, Praha, 1952), kde čtenář najde také hlavní údaje historické, životopisné a bibliografické o anglických romanticích i ostatních spisovatelích romantického období.

ODRAZ SPOLEČENSKÉ SKUTEČNOSTI V KEATSOVÝCH PRVOTINÁCH

V Keatsově poesii není tolik přímých a jasných narážek na soudobé společenské poměry a události, jako v tvorbě Byronově nebo Shelleyho, a proto snad není Keats považován za básníka tendenčního, neřku-li politického. Avšak v jeho dopisech najdeme mnoho dobových zmínek, politických úvah nebo aspoň letmých narážek, které svědčí o jeho živém zájmu o současné dění. Vezmeme-li ještě v úvahu to, co nám o Keatsově společenském životě, o jeho občanském charakteru a politickém smýšlení udávají ostatní životopisné zprávy, docházíme k nezvratnému přesvědčení, že Keats nešel životem se zavřenýma očima, pohroužen jenom do svého soukromí a do básnického snění, nýbrž naopak dychtivě vnímal a plně, někdy radostně, jindy bolestně prožíval všechno, co se kolem něho dalo.

Lačnými smysly hlтал především všechno, co jeho »obraznost chápala jako krásu a co tedy bylo určitě pravdivé« (Dopisy, 67). Nebyl však slepý ani k záporným jevům v přírodě a ve společnosti a své poznání ošklivosti a zla, nedostatků a křivd i svou nespokojenost s nimi dával také najevo. Vždy si vážil »velkých lidí«, bojovníků za svobodu a štěstí lidstva, a sám toužil prospět lidstvu, ochoten »skočit pro obecné blaho do Etny« (tamtéž, 131). V okamžicích fyzické a duševní deprese ovšem někdy ztrácel svou »důvěru v lidskou povahu« (tamtéž, 503). Jen shodou nepříznivých okolností, především v důsledku choroby, která podlomila a nakonec zahubila jeho životní síly, nemohl se veřejného života zúčastnit aktivněji než svým uměním, které vždy stálo ve službách demokratického humanismu.

Pro spravedlivé hodnocení Keatsovy tvorby není bez významu, že už první báseň, kterou můžeme přesněji datovat, znělka *Mír*, je skladba vysloveně politická. Devatenáctiletý autor na samém prahu své literární dráhy vítá mír nejen proto, že ukončil krvavé války a dal jeho vlasti možnost pokojného a svobodného rozvoje, ale především proto, že vítězství nad Napoleonem přinese, jak doufal, svobodu všem evropským národům, kterým dosud vládli korunovaní tyranové. Proto v závěrečném trojverší vyzývá Evropu, aby se nedala znovu spoutat a aby omezila moc svých králů a velmožů:

*Keep thy chains burst, and boldly say thou art free.
Give thy kings law – leave not uncurbed the great;
So with the horrors past thoul 't win thy happier fate!*

(Báseň, 4).

Celá báseň zní:

M Í R

*Po bouři války mír a pokoj zas
se rozhostil na těchto ostrovech;
každému s čela temné chmury stráž',
království troji září v úsměvech.*

*Radostně vítám jej a zdravím též
milené druhy, kteří slouží mu;
by radost úplná však byla, kéž
oblíbí sobě horskou dívčinu²⁾
a k štěstí Anglie dá volnost Evropě!
Evropo, nedovol, by v potupě
král tyran zřel jak dřív tvůj úpět lid;
bez okovů, vyhláš boj porobě!
Krále a pány přinut právo ctít,
tak po minulých hrůzách lépe budeš žít.*

(Básně, 4).

Je pochopitelné, že Keats, který prožil celé dětství a jinošství v době, kdy Británie vedla válku proti Francii, nejprve revoluční, pak napoleonské, uvítal mír³⁾ a jeho »milené druhy« s nesmírnou radostí a že v porážce Napoleonově spatřoval vyhlídky na osvobození celé Evropy z područí absolutismu.

Nejpokrokovější obsah znělky *Mír* je však dán její nadšenou vírou v osvobození utlačovaných národů nejen od despotických panovníků, ale i od feudálních »pánů« (v orig. »the great«), jejichž zvůle musí být držena na uzdě zákonem. Jen politická svoboda dá lidu šťastnější život. Inspirována nejpokrokovějšími ideály francouzské buržoasní revoluce a revoluční tradicí anglického lidu (ohlas z Miltona, básníka anglické revoluce, je toho důkazem), Keatsova báseň je prvním jasným, možno říci programovým projevem Keatsova revolučního demokratismu.

Není však projevem posledním. Než však přikročíme k rozboru dalších dokladů Keatsova vlasteneckého smýšlení a pokrokového přesvědčení politického, pokusíme se odhalit jejich vznik. První seménko bylo zaseto na enfielidské škole, kterou Keats navštěvoval v letech 1803–1811. Hlavní, ale ne zcela spolehlivý pramen pro toto období Keatsova života jsou literární paměti Charlese Cowdena Clarka, syna ředitele enfielidské školy a prvního důvěrného přítele mladého Keatse. Podle Clarka se Keats až do roku 1810, kdy mu zemřela matka a on úplně osiřel (Keatsův otec zahynul pádem s koně už r. 1804), nijak zvlášť nezajímal o studium nebo literaturu a neprojevoval výjimečné intelektuální vlohy. V chování i v zálibách se nelišil od ostatních chlapců, leda snad svou vznětlivou a bojovnou povahou. Jako všichni spolužáci i on obdivoval fyzickou sílu a odvalu a jeho oblíbeným hrdinou byl kapitán Jennings, bratr jeho matky, který se vyznamenal v námořní bitvě s Holanďany u Camperdownu. Tehdy ještě nebyl Keats ani pacifista ani antimilitarista. Ale přes »sklon k rvačkám« (penchant for fighting), o kterém se zmiňuje Keatsův spolužák Edward Holmes, byl Keats už jako školák všeobecně oblíben pro svou srdečnou a ušlechtilou povahu, neschopnou nízkého citu a činu.

Probuzení intelektuálních zájmů kladou Clarke i Holmes shodně do posledních dvou let Keatsova pobytu na enfielidské škole. Tehdy se Keats radikálně mění. Místo sportu a her věnuje všechen volný čas studiu a četbě. Pro knihy zanedbává

²⁾ »Horská dívčina« (v orig. *mountain nymph*) je oblas Miltonova verše »*The Mountain Nymph, sweet Liberty*« z básně *L'Allegro*. Je tedy personifikační svobodou.

³⁾ 31. března 1814 po pádu Paříže byl Napoleon donucen abdikovat a Pařížským mírem byli na francouzský trůn znovu dosazeni Bourboni. Keatsova báseň tedy vznikla pravděpodobně v dubnu 1814.

i jídlo a odpočinek. »I ve volných půldnech, kdy ostatní hoši byli na procházce nebo hráli cricket, Keats překládal Fenelona nebo Vergilia« (KC II, 147). V posledních osmnácti měsících na škole přečetl Keats »celou školní knihovnu, která pozůstávala hlavně ze zkrácených vydání všech významnějších cestopisů a obsahovala Mavorovu sbírku a *Universální dějiny*, Robertsonovy dějiny Skotska, Ameriky a doby Karla V., všechny knihy slečny Edgeworthové a mnoho jiných prací stejně vhodných pro mládež. Ale knihy, které ho nejvíc vábily, takže se k nim vytrvale vracel, byly Tookův *Pantheon*, Lemprierův *Klasický slovník*, kterému se učil nazpamět, a Spencova *Polymetis*. To byla pokladnice, ze které čerpal svou důkladnou znalost řecké mytologie... neboť z klasické literatury znal jenom *Eneidu*, avšak ta jej uchvátila tak, že značnou část ještě před odchodem ze školy *dobrovolně* přeložil... Ještě dnes ho vidím svým duševním zrakem, jak sedí u večere – jídávali jsme ve třídě – opřen o školní lavici s otevřeným foliantem Burnetovy *Historie mé doby* na klíně... a čte při jídle. Tato kniha a Leigh Huntův *Examiner*, který můj otec odebíral a já půjčoval Keatsovi, nepochybně položily základ jeho lásky k občanské a náboženské svobodě« (KC I, 38–39).

Amy Lowellová se domnívá, že náhlý obrat v Keatsových zájmech měl hlavní příčinu v otrěsu, kterým byla pro patnáctiletého chlapce smrt jeho vroucně milované matky. Není pochyby o hluboké bolesti, s jakou Keats snášel tuto první těžkou ránu v svém životě; ale tento otrěs v kritické době dospívání nebyl rozhodující. K intelektuálnímu probuzení by bylo jistě došlo v téže době i bez vnějšího zásahu, protože bylo přirozeným důsledkem Keatsova fyzického a duševního vývoje.

Pro otázku vzniku a vývoje Keatsových názorů má velký význam to, že mnoho knih, které studoval a četl, byly knihy historické a politické, a to většinou pokrokové, ovšem s hlediska buržoasního pokroku, t. j. s hlediska boje proti feudalismu. To platí především o Huntově časopisu *Examineru*, orgánu radikálních liberálů. K těm patřili i ředitel fieldské školy a jeho syn, jejichž zásluhou školní ovzduší, ve kterém Keats vyrůstal, bylo na tehdejší dobu velmi osvícené.

Clarkeova zásluha na Keatsově vývoji k radikálnímu politickému smýšlení nezáležela jen v tom, že mu půjčoval knihy a časopisy liberálního zaměření, ale hlavně v tom, že jej v přátelsky důvěrném styku všestranně v tomto pokrokovém duchu vychovával a utvrzoval. To Keats vděčně oceňoval, zejména v básnickém *Listu Charlesu Cowdenu Clarkovi*, napsaném v září 1816. Clarke to byl, který Keatse zasvěcoval do krás poesie a četl s ním Spensera, Miltona a Homéra. Clarke mu však také první »ukázal přísnou povinnost vlastence« (*Báseň*, 46) a naučil jej znát a cítit velikány a hrdinské bojovníky za svobodu, Alfreda Velikého, Viléma Tella a Bruta, jehož »ruka tak skvěle dopadla na hlavu tyranovu« (*Báseň*, 47).

Z uvedených dokladů je zřejmé, že Keats ještě než opustil školu a vstoupil do učení k lékárníku a ranhojíči Hammondovi v Edmontonu, dospěl k pokrokovému cítění a smýšlení, kterému zůstal věren až do smrti. Uvedu ještě jen jedno svědectví, že tomu tak bylo, a to z úst jednoho z Keatsových mladých přátel, který stál v opačném politickém táboře. Byl to George Felton Mathew, s nímž se Keats důvěrně stýkal po několik let, a který o něm napsal téměř třicet let po básníkově smrti mezi jiným toto:

»Ačkoliv jsme byli asi stejného věku a oba měli sklon k literatuře, byli jsme, já a Keats, v mnohém zcela různí. Keats se těšil dobrému zdraví, byl živého přirozeného temperamentu, měl rád společnost, dovedl se znamenitě bavit frivolními světskými věcmi a měl velkou sebedůvěru. Já naopak jsem byl mdlý a melancholický, miloval

jsem klid a nečinnost, byl jsem přemýšlivý víc než slušelo mému mládí a sebedůvěry jsem neměl ani za mák . . . Keats byl ze školy skeptiků a republikánů. Byl obhájcem novot, které byly v jeho době na postupu. Odsuzoval všechno, co bylo ustálené. Já naproti tomu jsem nenáviděl polemiky a spory, hrozil jsem se nesvárů a nepokojů a miloval jsem zřízení své vlasti . . .« (K C II 186).

Když psal tyto řádky, byl Mathew zřejmě mnohem konservativnější než v době, kdy byl po Clarkovi a bratřích nejdůvěrnějším druhem Keatsovým. Jinak by Keats nebyl v básnickém *Listu Feltonu Mathewovi* v listopadu 1815 napsal verše svědčící, že se oba mladí přátelé shodovali jak v lásce k týmž básníkům, Chattertonovi, Shakespearovi, Miltonovi a Burnsovi, tak v kultu hrdinů, kteří »padli v boji za svou bodu«, jako »náš Alfred, švýcarský Tell, velkomyslný a nezdočný William Wallace« (*Básně* 24).

K básnickým prvotinám Keatsovým patří i znělka napsaná v den, kdy byl Leigh Hunt propuštěn ze žaláře, t. j. 2. února 1815. Je to první z několika básní oslavujících pokrokového spisovatele a básníka, jehož politicko-literární týdeník *Examiner* byl hlavním ideologickým zdrojem Keatsova liberalismu.

*Ač za to, že o vládcích pravdu děl,
ctný Hunt byl vězněn, přece jeho duch
jak skřivan volně brázdil nebes vzduch
a jásavou jak on si píseň pěl.
Lokaji mocných! Mniš, že zahálel?
Že viděl jen své kobky zděný kruh,
než padlých závor hřmot mu zazněl v sluch?
Ach ne, on osud mnohem lepší měl!
V Spenserových síních, sadech prodléval
a květy trhal tam; Miltonův let
vzdušnými lány směle sledoval;
a šťastně žil, kam geniální vznět
ho nesl, by mu slávu zbudoval,
jež přečká tebe i tvůj podlý svět.*

(*Básně* 9).

V básni je plno narážek, v originálním znění často doslovných, na text článku, pro který byl Hunt uvězněn. Ty jsou dnes těžko srozumitelné bez komentáře, ale hlavní myšlenka je zcela jasná. Keats protestuje proti surové persekuci pokrokových občanů, kteří se odvážili dát najevo svou nespokojenost s panujícími poměry; současně vyhláší svou pevnou víru v nezdočnost a konečné vítězství myšlenky, kterou se podlá vláda marně snaží spoutat a zardousit.

Leigh Hunt byl potrestán dvěma roky vězení r. 1813 pro útok na prince Jiřího, následníka trůnu a regenta země, v článku otiskném v *Examineru* v březnu r. 1812. Rozsudek byl krutý, ale vězení samo velmi mírné, protože se úřady bály Huntovy popularity. Huntovi bylo dovoleno zařídít si celu jako soukromý příbytek a bydlet v ní i s manželkou a dětmi. Také mohl pokračovat ve vydávání *Examineru* a psát politické články a básně. Jeho odvážný útok na nejvyšší osobu v zemi mu získal mezi pokrokovými současníky čestný název »Libertas«. Tak jej nazýval i Keats.

Huntův vliv na Keatse nejvíc zesílil, když je Clarke osobně seznámil a Keats se stal pravidelným a častým hostem v Huntově pohostinném bytě. Ačkoliv Huntovy názory měly přímo nebo skrze Clarka a jiné společné přátele na Keatsův politický a umělecký vývoj hlubší vliv, než se obvykle uznává, je nepochybné, že Keats velmi brzy pokročil od žákovského pasivního přejímání cizích myšlenek a názorů ke kritičtějším poměrům k lidem i věcem. Začal je samostatněji pozorovat a srovnávat s vlastní zkušeností a s výsledky, k nimž dospěl vlastním úsudkem. Tak si počínal zvláště ve svém nejbližším oboru, v literatuře, kde kriticky pozměnil svůj postoj k většině svých někdejších vzorů, k Spenserovi, Huntovi, Wordsworthovi, Miltonovi, Byronovi, dokonce i Shakespeareovi. Stejně přísné kritice podroboval však také své názory politické a filosofické.

Až do poloviny r. 1816 můžeme sledovat Keatsovy bezprostřední reakce na současnou událost jen z jeho básní. Pro pozdější léta jsou nám stále hojnějším pramenem pro poznání jeho názorů dopisy příbuzným a přátelům, z nichž nejstarší je adresován bratru Jiřímu a pochází ze srpna 1816. I tento dopis je vlastně mimo dvě úvodní věty psán veršem a byl otištěn s malými změnami jako *Epistle to my Brother George* v Keatsově první básnické sbírce r. 1817. Z Keatsových prvotin, které mají charakter aspoň zčásti politický, povšimli jsme si prozatím jen znělek *Mír* a na Huntovo propuštění je žaláře a básnického *Listu Mathewovi*. Ze zbývajících 26 básní, složených před srpnem 1816, jenom čtyři odrážejí tak či onak Keatsovo politické smýšlení. Jsou to básně *Naděje*, *Výročí restaurace Karla II.*, *Ukázka úvodu k básni a znělka Letní večer*.

Naděje navazuje myšlenkově na znělku *Mír*, napsanou téměř o rok dříve. Vyjadřuje Keatsovo přání, aby si Anglie v budoucnosti zachovala čest a neztratila svou svobodu:

*Kéž duši svou má vlast si uchová,
svou hrđost, volnost, ne volnosti stín!*

*Kéž nezřím po vlastencích zděděnou
volnost – největší, když má prostý šat –
purpurem dvora podle zdrcenou
skláněti hlavu, bídně umírat!*

(*Básně* II).

Ale jistota básníkovy důvěry v příchod svobody, která zněla z optimistických veršů znělky *Mír* po Napoleonově abdikaci r. 1814, změnila se na začátku r. 1815 už jen ve zbožnou naději. Poučen vývojem, který nepřinesl osvobození od tyranů, nýbrž naopak utužil porobu anglického lidu a národů celé Evropy, básník je hluboce zklamán a obává se nejhoršího. Neztrácí-li úplně víru ve vítězství svobody, které Angličanům dobyli slavní hrdinové minulých dob, je to proto, že si uvědomuje, kdo je pravým bojovníkem za pravou svobodu. Svoboda je »největší, když má prostý šat«. Je-li prostý lid utiskován purpurem zkažených vladařů, nevládne v zemi svoboda, ale pouhý stín volnosti.

Kontrastem mezi »prostým šatem« svobody a »purpurem« králů a dvořanů projevuje Keats své demokratické a republikánské přesvědčení. Konkrétně má na mysli nejširší občanské vrstvy národa, pro něž reklamuje právo na svobodný a šťastný život, a jejich nepřátele a utiskovatele, zejména absolutistické panovníky a dynastie.

Proto je mu trnem v oku, že ještě stále mnozí Britové slaví památku Stuartovců, popraveného Karla I. a jeho syna Karla II., kterého vítězná reakce dosadila r. 1660 na anglický trůn. Na toto thema napsal Keats svou jedinou ryze politickou báseň 29. května 1815, ve výroční den obnovení monarchie:

*Bláhový Brite, budeš věčně ctít
jméno, za něž bys studem měl se rdít,
vlastenci zbrdaje?
Mně Vana, Sydneyho a Russella skonč)
ten zrádný, lživý připomíná zvon,
mé ucho drásaje.*

(Báseň 13).

Je to bolestný a netrpělivý výkřik, nikoli úvaha nebo výzva, jak je nacházíme v politické lyrice Byronově nebo Shelleyho. Neztrácí však přesto nic ze své působivosti a svědčí o prožitosti a upřímnosti Keatsova vlasteneckého smýšlení. Politické přesvědčení nebylo Keatsovi nikdy jen záležitostí rozumovou, ale tryskalo z lásky k vlasti a z nejhlubšího lidského citění.

Na Sydneyho, jednoho z anglických vlastenců, kteří byli popraveni pro svůj odpor ke stuartovské dynastii, vzpomíná Keats také v básni *Letní večer* z června 1816:

*Ó, jak vždy rád, když proudí, v dáli tam,
v ručejích světla zlatý západ s výše
a na zefyrech balsámových tiše
spí mráčky stříbrné, – já zanechám
všech nižších myšlenek, se šťastně vzdám
svých starostí; a hledám, volně dýše,
kout v krásách přírody, houšť vonné skrýše,
bych k slasti zpít mob' duši sám a sám.
Hruď vědou vlasti brát, se zadumat
z mar Sydneyových, – Miltonovy sudby, –
až před zrakem jich přísný zjev by vstal;
i křídlem poesie vzletět snad
a blabem zaslzet, když plný hudby
mé oči očaruje divný žal.*

(Bíbl 58).

Tato znělka je názorným příkladem, jak Keats, básník eminentně lyrický, ani v půvabné letní přírodě se neoddává jen smyslovému vychutnávání přírodních krás a nespoutané hře fantasmie. Kouzelná pohoda letního večera v přírodní samotě jej spíše povzbuzuje, aby zapomněl na drobné soukromé starosti a neoddával se myšlenkám na malicherné všední věci. Inspiruje ho k vážnému zamyšlení nad minulými i přítomnými osudy svého národa a země. Vyvolává mu před duševní zrak hrdinné

⁴⁾ Algernon Sidney (nebo Sydney), 1622–1683, Sir Henry Vane (1613–1662) a lord William Russell (1639–1683) byli popraveni za Karla II. pro svůj aktivní odpor proti stuartovské monarchii. Keats se o jejich osudu poučil hlavně z *Historie mé doby*, kterou napsal Gilbert Burnet (1643–1715).

postavy vlasteneckých básníků a bojovníků, Miliona a Sydneyho, a podněcuje jej, aby následoval jejich příkladu. Je ovšem pravda, že citová a do značné míry i trpně rozjímavá stránka Keatsova vlastenectví a humanismu převládá nad stránkou rozumovou a aktivně bojovnou. To je nesporný nedostatek. Ale Keats si jej velmi brzy uvědomil a zaměřil všechno úsilí, aby jej překonal. Zcela správně tušil, že cesta k tomu vede učením, zkušenostmi a co nejaktivnější účastí na veřejném životě. Zatím se mohl plně věnovat jen učení a studiu; pro praktickou činnost v životě se mohl jen připravovat. Potřebných životních zkušeností mohl ovšem nabývat jen zvolna a postupně. Jak napsal ve *Spánku a poesii*, doufal, že mu osud dopřeje aspoň deset let života, aby dosáhl básnických cílů, které si vytkl. Ovšem za předpokladu, že najde jiný způsob obživy než psaní básní, protože tím se mohli uživit jen spisovatelé výjimečně populární, mezi něž Keats nikdy nepatřil.

Odras veřejného, zvláště politického soudobého dění v Keatsových raných básních, kterým jsme se dosud zabývali, dosvědčuje pravdivost zpráv Keatsových přátel o občanském charakteru, zájmech a politických názorech básníkůvých v letech 1810 až 1816, t. j. zhruba v poslední fázi napoleonských válek a na počátku celoevropské politické reakce. Následující léta nepřinášejí zásadní změnu v Keatsově poměru k veřejnému životu, ale prohlubují a přiostrňují jeho nepřátelství ke všem formám útlaku hospodářského, politického i kulturního. Materiál pro zkoumání Keatsových názorů na veřejné události v letech 1816–1820 se rozmnožuje o obsáhlou soukromou korespondenci, která je vítaným doplňkem a někdy i konkrétním komentářem k jeho básním.

Časově první doklad, kterým se musíme zabývat v této kapitole, je básnický *List bratru Jiřímu*, o kterém jsme se už zmínili. Tato báseň byla napsána v přímořském městě Margate, kam si Keats zajel z Londýna na zotavenou, když předtím 25. července 1816 složil s úspěchem zkoušky z lékárnictví a ranhojičství a nabyt oprávnění vykonávat lékárnickou praxi. Po návratu z Margate pokračoval ve studiu lékařství v Londýně, ale snad již koncem r. 1816 nebo nejpozději na jaře roku následujícího zanechal studií, poněvadž se rozhodl cele věnovat literatuře. Po rodičích zdědil dosti velký kapitál, aby mohl několik let skromně žít i bez výdělečné práce a byl přesvědčen, že v nedlouhé době nabude v literatuře takového umění, že se jinou činností nebude musit rozpylovat. Tyto plány ovšem překazila choroba, ale v době, kdy Keats učinil své významné rozhodnutí, nebyl k němu tak neoprávněn, jak by se zdálo. Nepochyboval o opravdovosti svého talentu a dosavadní zkušenosti a úspěchy ve studiu medicíny i v básnické tvorbě byly zárukou, že se mu nebude nedostávat ani potřebné pracovní schopnosti a vytrvalosti.

V *Listu bratru Jiřímu* sice přiznává, že jej často trápily pochybnosti, zda vykoná v poesii něco velikého, protože »jeho mozek byl zmaten a mysl zastřena těžkými mraky«. Ale má také chvíle, kdy se v jeho duši rozestře zář sebedůvěřivé jistoty a kdy »nevidí na zemi, ve vodě a ve vzduchu nic než poesii« (*Básně* 41). Okamžiky šťastné tvůrčí inspirace jsou básníku největší odměnou. Přesto však každý básník, i Keats sám, touží po posmrtné slávě a po uznání budoucnosti (tamtéž 42). »Co na tom záleží«, píše jedenadvacíletý promovaný lékárník a básnický student, »že opusťm tuto tupou a pozemskou schránku; můj duch bude přesto rozprávět o vznešených věcech s příštími časy«.

... mou vyzývavou řeč
uslyší vlastenec a obnaží svůj meč;
či v senátu mých veršů dunění
vytrhne prince z klidu, ze snění.

(*Básně* 43).

Verše tak vzrušujícího vlasteneckého charakteru a závažného politického obsahu, o jakých snil, když si v duchu načrtával program své budoucí poesie, bohužel Keats nikdy nenapsal. Nesplnily se mu ani jiné, skromnější naděje na šťastný rodinný život, které rovněž vyjádřil v svém *Listu bratru Jiřímu*. A jako by tušil, že se z jeho

plánů mnoho nesplní, nazývá je sám výplodem své »šilené ctižádosti« (Básně 44). Zároveň si uvědomuje, že jeho blouznivé sny o posmrtné slávě, ba sama záliba ve snění a v poesii, jsou překážkou, která mu brání být prospěšný společnosti už nyní. Proto nejvýznamnější myšlenka celé básně není ve verších, které jsme výše citovali, ale v Keatsově kritice vlastního básnického programu: »Ach, milovaný příteli a bratře, kdybych dovedl potlačit svou šilenou ctižádost a touhu okoušet radosti, které jsem tu vylíčil, byl bych jistě šťastnější a milejší společnosti« (Básně 44).

Keats cítí rozpor mezi touhou psát verše, které by »okouzlovaly krásné lidské dcery a zažehovaly lidské syny« a neměně silnou touhou být milý, t. j. prospěšný společnosti. Ale je to rozpor subjektivní a ne nepřekonatelný. A jakmile dospěl k poznání, že »velkým účelem poesie je zmírňovat lidské starosti a povznášet lidské myšlenky« (Spánek a poesie, Básně 74), vysvitlo mu pochopení společenské prospěšnosti umění a zbývalo jenom rozřešit rozpor mezi sklonem k poesii čistě osobní a poesii sloužící lidské společnosti. Ten úspěšně rozřešil, když vytvořil básně spojující nerozlučně pravdivý obsah s krásnou formou. V nich dosáhl, po čem jeho »šilená ctižádost« toužila, posmrtné slávy i toho, oč usiloval z lásky k lidem, společenské prospěšnosti.

Při zkoumání odrazu společenské skutečnosti v Keatsově vědomí a tvorbě nám nemůže ujít, že jeho živý a časem stále vzrůstající zájem o aktuální politické poměry se víc a víc přenáší z veršů do prosy jeho soukromých dopisů. Snad proto, že podobně jako Shelley i Keats měl živelný odpor k didaktismu a hrubé tendenčnosti v umění. »Nenávidíme poesii, která nás chce násilně přesvědčovat a když s ní nesouhlasíme, zatrkuje pohrdavě ruce do kapes. Poesie má být velká a nevtíravá...« (Dopisy 96). Nenásilnému básnickému projevu svých vlasteneckých a humanistických citů se však nijak nevyhýbal. Jistě neušlo čtenářově pozornosti, že motivy odboje proti tyranii a lásky ke svobodě a k bojovníkům za svobodu jsou v jeho verších velmi časté.

Přestěhování do Londýna r. 1815, úzký styk s literáty, umělci a novináři většinou stejně pokrokového smýšlení jako byl on a jeho bratři, studium medicíny a nemocniční praxe, konečně vlastní kvantitativně i kvalitativně mohutnější tvůrčí činnost, to vše utužovalo Keatsovo pokrokové politické přesvědčení tou měrou, jakou se rozšiřoval okruh jeho vědomostí a životních zkušeností.

V improvisované znělce *Když jsem obdržel vavřínový věnec od Leigh Hunta* čteme prorockou věštbu pádu tyranů a příchodu slavné budoucnosti:

... vidím v snách
koruny, žezla, turbany a znaky
královské pompy zašlapány v prach.
A pak před mými užaslými zraky
budoucnost slavná září v dálavách.

(Básně 50).

Jací jsou tito vladaři a proč je nutno, aby byli zničeni, má-li být lidstvo šťastné, vylíčil Keats (a zajímavé je, že použil i některých zcela stejných výrazů, na př. »crowns«, »turbans« a »regality«, jako v citované znělce) v úvodních verších k třetí knize *Endymiona*, kterou psal asi o půl roku později, v září 1817.

*Jsou takoví, co bližním panují
všemocným pozlátkem a hodují
jak tupoblavé ovce na nivě
šťavnatě zelené, jež k obživě
je lidem dána; neb v své podlosti
paličských líšek smečku vypustí,
by zralých zlatých klasů naděje
nám zžehly na uhel. Bez krůpěje
svatého lesku jsou a soví zrak
je jasnější než jejich. A přec tak
jsou zaslepené národy, že v háv
je halí nachový a v zlatohlav
a na blavu jim kladou koruny
a turbany . . .*

(*Básně* 143).

Třebas není v citovaných verších výslovně řečeno, koho Keats míní, z výběru slov a obrazů je zřejmé, že svým opovržením zahrnuje jak korunované despoty, tak jejich horlivé služebníky. Ti všichni jsou zločinci, kteří olupují porobený lid o plody jeho práce a základní lidská práva na svobodný šťastný život. A přece, jak Keats sám naznačuje, jejich vláda pochází z lidu, neboť národy samy ve své krátkozrakosti a nevědomosti jim svěřily největší hodnost a moc ve státě. Dokonce je uctívají jako vladaře z boží milosti a moudré vůdce, tedy pravý opak toho, co jsou. Pozemští králové a sultánové nejsou nic víc než »pozlacené masky« (*Básně* 143); ale na světě jsou také jiní mocnáři, jiné síly, které jsou pravými vladaři světa. Ty staví Keats do protikladu k nicotným pozemským otrokářům a vykořisťovatelům. Mluví o nich jako o nadpozemských božstvech; ale ve skutečnosti má na mysli přírodní síly, vládnoucí zemi a vesmíru. A jednou z těchto sil je i Luna, »nejněžněji nejmocnější« (the gentlier-mightiest) ze všech. Ale zde už Keats přechází od pravdivého poznání, že přírodní síly jsou mocnější než pozemští vladaři, k romantickému a subjektivnímu horování pro lunu jako ztělesnění ideální krásy a tak se přenáší zpět k vlastnímu tematému svého alegorického eposu o Endymionovi a Cynthii.

Úvodní verše k třetí knize *Endymiona* nejsou zcela organickou částí skladby. Že by však s ní neměly vůbec nic společného, jak soudí na př. Amy Lowellová (I, 389), je postřeh velmi povrchní a zcela mylný. Keats nevložil svůj prudký výpad proti soudobým tyranům do mythologického příběhu jen náhodou nebo z rozpaků, jak začít. Souvislost mezi kritikou soudobých reakčních vlád a ústředním tematem *Endymiona* je snad na první pohled málo nápadná, ale přesto velmi hluboká.

Za prvé dokazuje, že Keats, i když se zabýval tematy a otázkami, které jsou aktuální skutečnosti zdánlivě velmi vzdálené, vytrvale sledoval současné dění a nespouštěl z očí objektivní skutečnost. Příteli Woodhousovi se Keats světil, že citované verše vyjadřují jeho osobní mínění o tehdejších anglických ministrech. Za druhé kontrast mezi světskou mocí nebo spíše násilím a zvůli despotických vlád na jedné straně a blahovolnou, lidem prospívající zákonitostí přírody na straně druhé byl uveden do *Endymiona*, aby ilustroval a konkretisoval ideu, která už v Keatsově vědomí dozrála, ale které dal pregnantní výraz teprve v *Hyperionovi*, že »nejkrásnější mají být také nejmocnější« (first in beauty should be first in might, *Básně* 302).

Woodhousovo svědectví, že citovaná pasáž z *Endymiona* se vztahuje na soudobé anglické toryovské ministry, si můžeme také ověřit z Keatsových různých výroků v jeho dopisech. V básních však Keats skoro nikdy neuvádí nepřátele svobody a představitele reakce vlastními jmény. V epigramu *Bláhový Brite!* (citováno na str. 21) např. není král Karel II. vůbec jmenován. Jeho jméno je uvedeno jen v nadpise, který osvětluje vznik básně a nebyl míněn jako její titul. Podobně se Keats vyhýbá přímému jmenování reakčních osobností i v jiných básních. Není to ze strachu před vládní persekucí, nýbrž proto, že tímto způsobem je jasněji dáno najevo básníkovy opovržení k těmto osobám. Nepokládá je za hodny jmenovitě zmínky, ba nejsou mu dokonce hodni názvu člověka. A proto Keats nazývá panovníky a jejich ministry a úředníky »bečícími marnostmi spásajícími trávu na lidských pastvinách« a »paličskými liškami«, které zapalují zralé klasy lidských nadějí (*Básně* 143). Tím zdůrazňuje nelidský charakter nepřátel lidu. V *Isabelle* nemají Isabellini suroví bratři rovněž žádné jméno. A v dramatu *Otto Veliký* jsou »králové a knížata tohoto horečnatého světa« označováni za »odporné *v ě c i*« (*Básně* 466).

Naproti tomu v dopisech, které nebyly určeny pro veřejnost, Keats jmenuje panovníky, ministry, politiky a spisovatele, kteří stáli v reakčním táboře, plným jménem. V minulosti mu byli typickými příklady lidstvu a svobodě nepřátelských tyranů Alexander Makedonský a Julius César (*Dopisy* III, 125, 235), Stuartovci, zvláště Karel I. (*ib.* 20) a Karel II. (*ib.* 123) a Bourboni. V současné době Napoleon (*ib.* 36, 83, 233, 234, 298), Ludvík XVIII. – »tlustý Ludvík« – (*ib.* 376), Jiří III. (*ib.* 149, 458), princ regent (*ib.* 376) a všichni evropští monarchové, zvláště ti, kteří vytvořili tak zvanou svatou alianci. Z ostatních představitelů reakce v minulosti a přítomnosti se Keats někdy jen letmo, jindy podrobněji, ale vždycky opovržlivě zmiňuje o »veleknězi ekonomiky« Burleighovi (*ib.* 493), o »politických žvanilech« Canningovi, Wellingtonovi a Castlereaghoovi (*ib.* 32, 123, 148, 376, 444, 455), o lordu Chesterfieldovi, s kterým prý by se »nekoupal v jedné řece, i kdyby stál výš proti proudu« (*ib.* 478), o »otravách«, jako John Knox, George Fox (*ib.* 299) nebo William Gifford (*ib.* 232, 250, 299, 305–7, 308–10), o německém dramatikovi a renegátovi Kotzebueovi (*ib.* 321, 188, 408), o anglických spisovatelích, kteří zradili svou lepší politickou minulost, jako Southey (*ib.* 31) nebo Wordsworth (*ib.* 161, 186–7) a o mnoha jiných.

Výjimku z Keatsovy praxe, neuvádět jména představitelů reakčního tábora ve veršovaných skladbách, tvoří satirická báseň *Střeček*, napsaná v červenci 1818 za Keatsovy cesty po severní Anglii a Skotsku. Keats si stěžuje v dopise bratru Tomovi na střechy, kteří jej obtěžovali na cestě a píše o tom humornou báseň, v níž vyjadřuje zlomyslné přání, aby střechi poštípali lorda Lowthera, který tehdy kandidoval na poslanecké křeslo za konservativní stranu v hrabství westmorelandském proti liberálnímu kandidátu lordu Broughamovi. Wordsworth, bydlící ve Westmorelandu, agitoval pro Lowthera a to Keats tak mrzelo, že v *Střečkovi* napadl i Wordsworthe a Southeyho plným jménem (*Dopisy* 186; *Básně* 274).⁵⁾

⁵⁾ Verše, o které jde, znějí takto:

*O Lowther how much better thou
Hadst figur'd t'other day
When to the folks thou madst a bow
And had no more to say
If lucky gadfly bad but t'a'en
His seat upon thy A - e*

Zcela jinak se chová Keats k historickým osobnostem a současným pokrokovým činitelům, jejichž život, hrdinské činy, názory a příklad ho upevňovaly ve víře v sílu lidského ducha a ve vítězství odvěkého boje za osvobození lidstva od útisku privilegovanými jednotlivci a vrstvami. Takové osvícené vladaře, vůdce, bojovníky a myslitele uvádí jménem a dává za vzor jak v soukromých dopisech, tak v básních, které vydal nebo hodlal vydat tiskem. Jsou mezi nimi na př. Bacon, Cromwell, Franklin, Ježíš, Kosciuszko, Nelson, Newton, Plato, Robin Hood, Sokrates, Vilém Tell, William Wallace, Washington aj.

Čtyřem ze svých oblíbených hrdinných vlastenců Huntovi, Miltonovi, Robinu Hoodovi a Kosciuszкови věnoval Keats samostatné básně. Z nich nejvýznamnější jsou znělka *Kosciuszкови* a báseň *Robin Hood*. První báseň byla uveřejněna v *Huntově Examineru* v únoru 1817 s datováním »Prosinec 1816«, dva měsíce před Kosciuszkovou smrtí.

KOSCIUSZKOWI

*Kosciuszko! samo jméno tvé jest roli,
kde nadšenost žnou lidské miliony
a tak nám zní jak velké, slavné zvony,
jež z věkověčných sfér se rozblaholí.
A teď mi praví, z edenských kdes polí,
že jména hrdin, z oblak jasné clony
se vynořivše, promění se v tony,
a s blankytu zní zemských do údolí.
A praví mi, že kdys, ve šťastný den,
až dobrý duch tou kráčet bude zemí,
tvé jméno s řadou velkých, slavných jmen
se spojí v hymnu, jež přes krve řeky
tam rozletí se bromu perutěmi,
kde velký Hospodin živ na vše věky.*

(Překlad J. V. Sládka.
Spisy básnické II, 453).

Jak je patrné, nepatří tento sonet k nejzdařilejším básním Keatsovým. Myšlenka i výraz jsou příliš neurčité a neříkají nic konkrétního o velkém polském vlastenci, který bojoval za svobodu v Americe i v své vlasti a po nešťastné porážce a třetím rozdělení Polska odepřel sloužit jak Napoleonovi, tak jeho nepřátelům a prožil zbytek svých dnů ve vyhnanství ve Švýcarsku. S anglosaským králem Alfredem, jehož jméno Sládek v překladu vynechal, spojuje Kosciuszka jen to, že oba bojovali proti smrtelnému ohrožení své vlasti se strany mocných cizích nepřátel. Jenže Alfredovi se podařilo zemi ubránit, kdežto Kosciuszkův hrdinský boj byl marný. Keats spojuje

*And put thee to a little pain
To save thee from a worse.
Better than Southey it had been
Better than Mr. D -
Better than Wordsworth too I ween
Better than Mr. V -*

Podle Buxtona Formana pobouřily Keatse hlavně Wordsworthovy *Dva proslovy k voličům ve Westmorelandu*. Iničiálky V. a D. v poslední citované strofě snad znamenají tehdejšího ministra financí Vansittarta a bývalého ministra Dundase (*Dopisy* 186-187).

jméno Alfredovo a Kosciuszko ještě jednou v básni *Spánek a poesie*, protože oba milovali trpící »šťvaný svět« a v soucitu s lidským utrpením sami »strašně trpěli« (*Báseň* 78).

Historické podmínky v devátém století, kdy žil Alfred, a v období francouzské revoluce, kdy žil Kosciuszko, byly tak odlišné, že srovnání obou postav – nehledě ani k jejich odlišným vlastnostem osobním – je velmi pochybné. Ale Keats podobně klade vedle sebe i osobnosti z dob ještě vzdálenějších a odlišnějších, např. Bruta, Alfreda a Viléma Tella v básnickém *Listu Clarkovi* (*Báseň* 48), jejichž jediným společným rysem bylo vlastenectví. Ve *Spánku a poesii* byla Keatsovi nadhozena spojitost mezi Alfredem a Kosciuszkiem okolností čistě vnější. Tato báseň totiž, nebo aspoň inspirace k ní, vznikla v domě Leigh Huntově, kde Keats za jedné návštěvy přenocoval. Spal v Huntově pracovně a tam viděl různé obrazy a busty, mezi jinými také portréty krále Alfreda a Kosciuszka. Hunt byl totiž rovněž nadšeným ctitelem obou vlastenců a je možné, že to byl on, který přivedl Keatse k jejich uctívání. Napsal také sám oslavný sonet na Kosciuszka, a to o rok dříve než Keats. Jeho znělka *Kosciuszkoví, který se nespojil ani s Bonapartem na vrcholu jeho moci, ani se Spojenci na vrcholu jejich moci* vyšla v *Examineru* už v listopadu 1815. Také někteří jiní historičtí bojovníci za svobodu, které uctíval Keats, např. William Wallace, Brutus a Milton, jsou oslavováni v Huntových básních.

Na Robina Hooda, hrdinu stejnojmenné básně Keatsovy, napsal Hunt rovněž několik balad, ale teprve po Keatsově smrti. Bezprostředním popudem k sepsání *Robina Hooda* byly Keatsovi dva sonety jeho přítele Johna Hamiltona Reynoldse, které vyšly v únoru 1818 v časopise *The Yellow Dwarf*. (Buxton Forman je otiskuje v *Dopisech*, str. 95.) Oplátkou za tyto sonety, které mu Reynolds zaslal v rukopise, poslal mu Keats v dopise z 3. února 1818 také dvě básně, napsané, jak sám praví, »ve zbojnickém duchu« (*in the spirit of outlawry*), t. j. v duchu odboje proti existujícím poměrům. Byly to básně *Robin Hood* a *Verše na krčmu »U mořské panny«*. Ale jen první je výrazem zbojnického ducha.

ROBIN HOOD

*Ne, již minuly ty dny,
uplynuly hodiny,
mrtvy leží minuty
pod přikrovem zasutý
zvadlých listů mnoha let:
mnohokrát už list i květ
spálil krutý zimní mráz,
co minul ten dávný čas,
kdy lidé neznali daní,
poplatků ni pachtování.
Polnice už nezpívá,
nedrnčí už tětiva,
umkl rob na pláni,
v horách lovců volání.
Z bloubi bvozdů bujný smích,
nevystraší pocestných,
nerozšumí ozvěnou
tichou klenbu zelenou.*

*V nejkrásnější letní čas,
ať ho vede slunce jas,
či měsíc a hvězdy svítí
na cestu, kdo chce, smí jítí,
ale nikdy nepotká
Robina neb Jeníka,
ni jednoho z družiny,
kterak podle pěšiny
do taktu si na džbán tluče,
prozpěvuje, kráčí ruče
přes vrchy a úžlabiny
pro džbán řízné chmeloviny
do hospody za říčkou,
za veselou šenkýřkou.*

*Konec tancům veselým,
dozpíval už Gamelyn,
 pryč jsou všichni zbojníci
ve hvozdu si hovící,
pusto je a smutno tam.
A kdyby teď Robin sám
s Marianou z hrobu vstal,
kraj, kde žil, by nepoznal.
Plakali by, šileli,
kdyby les svůj viděli,
v kterém všechny duby zlá
šíročina skácela,
aby shnily na moři;
a kde včely hovoří,
jak dřív nikdy nemluvily:
»Chceš-li med, kup si jej, milý!«*

*Tak je to, však přesto pěj
luku slávu, čest mu vzdej!
Sláva rohům zvučícím!
Sláva hvozďům šumícím!
Sláva lovcí boдрémul
Sláva střelci chrabrémul
Jeníkovi vzdejme čest
i koni, který ho nes'!
Čest Robinu Hoodovi,
udatnému rekovi!
Nechat žije Marian
a celý sherwoodský klan!
Třebas minuly ty dni,
nás dvou refrén dál jim znil*

(Básně 218–219).

V *Robinu Hoodovi* navazuje Keats na prastaré tradice anglického selského lidu, který si v Robinově legendární postavě vytvořil symbol hrdinného obránce svých práv a mstitele svých křivd. Nejstarší zmínky o Robinu Hoodovi pocházejí z doby Chaucerovy a Langlandovy. V *Petru Oráči* se Langland zmiňuje o veršovaných skladbách o Robinu Hoodovi («*rymes of Robyn Hood*»), patrně lidových baladách, což dokazuje, že pověsti o Hoodovi jsou mnohem starší než první balady a veršované romány nebo povídky, které známe teprve ze století patnáctého. Keats však nemusil znát tyto staré skladby, aby mohl napsat svou báseň. Je pravděpodobnější, že pramenem jeho znalosti legend o Hoodovi a jeho zbojnické družině v Sherwoodském lese byly četné zmínky v alžbětinské literatuře. Na to poukazuje i metrická forma jeho básně, sedmislabičný sdruženě rýmovaný trochejský verš, hojně užívaný Keatsovými oblíbenými básníky Jonsonem, Fletcherem a Brownem (viz *Finney*, 361–362). Na alžbětinské prameny ukazuje i thema druhé básně, kterou Keats poslal Reynoldsovi, londýnská krčma »U mořské panny«, kterou prý navštěvovali Shakespeare, Jonson a jiní alžbětinstí spisovatelé a herci.

Obraz ze života Robina a jeho druhů, jak jej podává Keats, je ovšem idylicky a romanticky příkrášený – i v tom Keats navazuje na starší tradice jak lidové, tak literární –, ale z kontrastu mezi starými zlatými časy, kdy lidé neznali »daní, poplatků ni pachtování« (knew nor rent nor leases, *Básně* 218), a dobou Keatsovou, kdy je možno získat med jen za peníze («honey can't be got without hard money», *ib.* 219), nás nenechává na pochybách, že Keatsovo pojetí Robina Hooda a jeho družiny se dokonale shoduje s lidovou představou. Robin Hood – hrdinný bojovník za práva svobodného selského stavu – vyrůstá však v podání Keatsové v představitele lidového boje proti bezpráví a útisku vůbec. V období velkého strádání pracujících mas nejen zemědělského, ale i průmyslového proletariátu, v období ludditských bouří a krvavých demonstrací, povstání a všemožných projevů nespokojenosti se stávajícím pořádkem, ustupuje do pozadí melancholický sen o starých zlatých časech, a na jeho místo nastupuje odvážná výzva k odboji proti současným poměrům. To je pravý bojovný a revoluční smysl závěrečných veršů Keatsovy básně, jak dobře vystihl Samarin (*Dějiny* 136).

Keatsův *Robin Hood* je typickým dokladem básníkovy uvědomělého a bojovného humanismu. Dokazuje, že Keats neustále sledoval současné veřejné události a dovedl z nich vyvozovat správné obecné závěry, které mu pak pomáhaly najít ve vlastní umělecké tvorbě správný poměr ke společenské skutečnosti. V legendární postavě Robina Hooda objevil a zdůraznil právě ty rysy – boj proti útlaku, lásku k lidem a obhajobu života, který je důstojný člověka –, které jsou v nejužším vztahu k současné společenské situaci a mohou prospět anglickému lidu a celému lidstvu v boji za lepší přítomnost i budoucnost. Pokud není vítězně vybojován boj, který kdysi vedl Robin Hood proti feudálním vykořisťovatelům lidu, proti světské a církevní vrchnosti, ani boj, který vedli Keatsovi současníci, inspirovaní ideály francouzské buržoasní revoluce, proti absolutismu a velkostatkářské, šlechtické a církevní reakci, potud je třeba burcovat utiskovaný lid k boji za osvobození a ze všech sil mu v jeho zápasě pomáhat.

Keats si to všechno uvědomoval a v svých básních i dopisech jednoznačně proklamoval svou jednotu s lidem proti jeho nepřátelům. Za »jediný důstojný cíl« svého životního snažení považoval »prokázat světu nějaké dobro« (*Dopisy* 134) a »pro velké obecné blaho« byl ochoten »skočit do Etny« (*ib.* 131). Jeho nejvyšším přáním byla slavná smrt pro nějaký velký lidský cíl (*ib.* 151) a pevně věřil, že lidstvo šťastné budoucnosti dosáhne. Ačkoliv zatím je jenom »široou plání hlodašových a šípkových keříků, na které jen pořídku rostou osamělé duby neb borovice«, rozroste se jednou v »nádhernou demokracii lesních stromů« (*ib.* 104), »protože velkolepý duchovní pokrok není pouhý sen« (»there is really a grand march of intellect«, *ib.* 145).

Víra v reálný duchovní pokrok nezaslepovala však Keatse k překážkám bránícím zlepšení životních podmínek velké většiny lidu. Věděl, že »zlepšení životních poměrů lidu« – konkrétně měl tu na mysli chudé irské venkovany – »je úžasně těžké« (*ib.* 174), ale byl také přesvědčen, že »učinit zemi šťastnější« je největší »slávou vlastenectví« (*ib.* 163). Snad proto, že chápal nesnadnost opravdového zlepšení hmotných podmínek lidského života, napsal na jiném místě, že považuje za »první politickou povinnost každého člověka pečovat o blaho přátel« (*ib.* 426), jinými slovy, učinit co nejvíc pro lidi, kteří nám jsou nejbliž. Keats se sám touto zásadou řídil tak poctivě, jako málokdo z hlasatelů lidumilnosti, často na úkor vlastního hmotného zabezpečení a zdraví. Nejlepšími doklady jeho nezištné obětavosti jsou jeho finanční výpomoc malíři Haydonovi a péče o nemocného bratra Toma.

Zajímavou úvahu o nesobecké lidumilnosti najdeme v jeho dopise bratru Jířímu a jeho ženě, který psal ve formě deníku na pokračování od února do dubna r. 1819. Následující výňatek je datován 19. března:

»Velmi málo lidí dosáhlo aspoň někdy duševního stavu dokonalé nesobeckosti – velmi málo bylo ovlivněno čistou touhou prokázat dobro jiným. Velikost většiny dobrodinců lidstva poskvrňuje vždy nějaká zistná pohnutka, nějaká melodramatická okolnost, která je fascinuje. Z toho, jak cítím Haslamovo neštěstí« (Keats míní smrtelnou chorobu Haslamova otce – K. Š.), »poznávám, jak daleko ještě mám k sebeskrovnější nesobeckosti. A přesto by měl být tento cit vypěstován co nejmohutněji, protože není nebezpečí, že by mohl společností nějak škodit; škodil by jí ovšem, kdyby byl vyhnán do krajnosti – protože v divoké přírodě by jestřáb přišel o svou snídani, červenku, a červenka rovněž o svou, žízlu; a lev i vlašťovka by za-

hynuli hladem. Většina lidí jde za svým cílem stejně pudově a se stejnou cílevědomou zaměřeností jako jestřáb. Jestřáb chce družku, člověk také – všimněte si, jak stejně si oba počínají, aby ji získali. Oba chtějí hnízdo a opatřují si je stejným způsobem – rovněž tak potravu. Volný čas si ušlechtilý živočich člověk krátí tím, že kouří dýmku, jestřáb tím, že se houpá na křídlech v oblacích – to je celý rozdíl mezi jejich druhem zábavy. Pro přemýšlivého ducha jsou takové věci zábavné.

Vyjdou si do polí a pozorují, jak hranostaj nebo hraboš vyhlíží ze suché trávy a jak se mu očka lesknou soustředěným zájmem. Vyjdou si do ulic a vidím, jak kolem mne spěchá člověk – a kam? Zřejmě za nějakým cílem a jeho oči se také jiskří soustředěným zájmem. Ale, jak praví Wordsworth, »všichni máme stejné lidské srdce« – v lidské povaze je jakýsi elektrický oheň, který očisťuje, takže mezi lidskými tvory neustále dochází ke zrodu nějakého nového hrdinství. Je jen škoda, že nás to tak udivuje, jako kdybychom našli perlu v hromadě smetí. Nepochybuji, že tisíce lidí, o nichž jsme nikdy neslyšeli, měli dokonale nesobecké srdce, ale vzpomínám si jen na dva, Sokrata a Ježíše, jejich život to dosvědčuje. Co jsem nedávno slyšel od Taylora o Sokratovi, může se říci i o Ježíšovi – ačkoliv sám nic nenapsal, byl to tak velký člověk, že nám jeho názory, projevy a velikost zachovali jiní. Škoda, že jeho život sepsali a vydali lidé, kteří měli zájem na propagaci náboženských zbožných podvodů. Přesto však vidím Ježíšův lesk . . .« (*Dopisy* 316–317).

Citovaný úryvek je poučný a zajímavý jednak pro světlo, které vrhá na Keatsovy názory filosofické, náboženské, sociální a politické, jednak pro ilustraci konkrétní formy jeho abstraktních úvah. Všimněme si nejprve této stránky. Podnět k celé úvaze dala konkrétní událost, onemocnění Haslamova otce, jak čteme v Keatsově dopise: »Právě jsem dostal lístek od Haslama, kde mi oznamuje, že jeho otec umírá – je už nějakou dobu v bezvědomí – matka prý to snáší velmi dobře – zajdu k němu zítra do města« (*ib.* 315). Keats byl zprávou silně vzrušen a cítil přítelovu bolest snad silněji, než by cítil svou vlastní. Jeho první myšlenka je jít příteli potěšit. Zároveň však se mu vnutila jiná myšlenka, která byla výsledkem jeho vlastních minulých zkušeností, myšlenka na nevyhnutelnou pomíjejícínost lidských radostí a závislost člověka na vnějších okolnostech. Proto dodává: »Takový je svět – nemůžeme očekávat, že bychom se mohli oddávat radosti mnoho hodin – okolnosti jsou jako mraky neustále se kupící a znenadání propukající v bouři – zatím co se smějeme, padá do širé orné půdy událostí seménko nějaké starosti – zatím co se smějeme, ono klíčí a roste a než se nadějeme, přináší jedovaté ovoce, které musíme utrhnout. Avšak právě proto můžeme rozjímat o neštěstí svých přátel, kdežto naše vlastní nás tísní tak, že o něm nemůžeme hovořit« (*ib.* 315–316). Pak následuje shora citovaná úvaha.

Keatsova úvaha není ani teoreticky suchá, ani rozumově chladná, jak bývají zpravidla filosofické spekulace. Už proto ne, že Keats zůstává básníkem, i když nepíše veršem a mluví o věcech všedních nebo odborných, a pak i proto, že jejím východiskem i hnací silou je osobní citová zkušenost. Spodní proud citového zážitku určuje její obsah a dává jí směr. Ovlivňuje charakter příkladů a obrazů, které nedovolují myšlence vzlétnout do řídkého ovzduší obecných abstrakcí. A samozřejmě zabarvuje i slovník a stavbu vět. Ačkoliv jde o soukromý nepřipravený projev, o bezprostřední záznam myšlenek tak, jak se zrovna rodí v pisatelově vědomí, přece ideový obsah i jeho slovní vyjádření svědčí, že o podobných otázkách neuvažoval Keats po prvé. Obraz jestřába požírajícího červenku a červenky požírající žízalu vyskytuje se téměř doslovně už v básnickém *Listu Reynoldsovi*, kde čteme:

*Still do I that most fierce destruction see,
The shark at savage prey – the hawk at pounce, –
The gentle robin, like a pard or ounce,
Ravelling a worm –*

(*Básně 242*).

Tam ho Keats použil ke stejnému účelu, jako ve svém dopise psaném skoro přesně o rok později, totiž aby ilustroval dlouho před Darwinem darwinovskou základní ideu přírodního boje o život, který Keats nazývá »věčnou krutou zkázu« (ib. 241).

Vůdčí myšlenkou Keatsovy úvahy však není tento krutý přírodní zákon, nýbrž etické humanistické přikázání, že člověk má být nezištný a nesobecký. Jako Rousseau věřil i Keats, že lidská povaha je v základě dobrá. Jeho výrok, že tisíce lidí, o nichž nevíme, jistě dosáhli dokonalé nesobeckosti, odporuje však tvrzení, že jen »velmi málo« lidí takové dokonalosti dosáhlo a je v rozporu i s tím, že si sám vzpomíná jenom na dva dokonale nesobecké lidi v dějinách lidstva, na Sokrata a na Ježíše. Snad bychom mohli oba protikladné výroky smířit, kdybychom připustili, že »tisíce lidí« a »velmi málo lidí« je vzhledem k milionům lidí na světě od počátku dějin vlastně totéž. Pravděpodobnější však je, že Keats tento rozpor ve své argumentaci nepostřehl. Jasně zůstává, že považoval nezištnost a obětavou lásku k bližnímu za ideál, k němuž má směřovat každý jedinec a celé lidstvo. Nesobecký člověk je snad tak vzácný zjev jako perla ve smetí, ale to není důvod k pesimismu. Krajní, ad absurdum dovedená nezištnost není totiž zákon přírody; v lidské společnosti by sice nemohla škodit, ale prozatím se musíme spokojit s tím, že se vůbec vyskytuje, třeba jen sporadicky. Záruku toho, že se bude vyskytovat hojněji, až se společenské poměry a lidé zlepší, vidí Keats v očistném »elektrickém ohni« hrdinské obětavosti, který je vrozen lidské povaze.

Víra v přirozenou dobrotu lidské povahy neznamená, že Keats patřil k těm, kdo upřímně či pokrytecky tvrdí, že milují všechny lidi bez rozdílu. Věta, kterou napsal Haydonovi v prosinci 1818, vyjadřuje jeho poměr k lidem velmi věrně: »Obdivuji lidskou povahu, ale nemám rád lidi – přál bych si napsat věci, které by člověk mohl ctít, ale ne takové, které by lidé mohli ohmatávat jako zboží« (*Dopisy 272*). Lidskou povahu, člověka, kladl výš než přírodu. »Příroda je krásná, ale lidská povaha je krásnější«, napsal Baileyemu v březnu r. 1818 (ib. III) a podobnou myšlenku vyjádřil v dopise bratru Jiřímu v červnu téhož roku: »Byla tam řada nejhezčích chlapců a děvčat, jaké jsem kdy viděl; několik krásných tváří a jedna dokonalá ústa... To mám raději než krásnou přírodu« (ib. 163). Projevy odsuzující lidskou povahu se také vyskytují v Keatsově korespondenci, ale jen zřídka a vesměs v posledním období jeho života, když byl těžce nemocen a nešťasten. V dopise bratru Jiřímu z ledna 1820 na příklad prohlašuje: »Celkem vzato nemám lidstvo rád: ať si říkají ti, kdo jsou opačného mínění, cokoli, nemohou zapřít, že jsou vždy překvapeni, když slyší o nějakém dobrém skutku, ale nikdy je nepřekvapí, dovědí-li se o nějaké špatnosti« (ib. 452). O úplné ztrátě důvěry v člověka mluví – a subjektivně jistě v tom okamžiku zcela upřímně – v dopise své snoubence Fanny Brawnové v srpnu 1820, kdy si bolestně uvědomoval, že je nevléčitelně chorý a nenajde klid a štěstí, dokud nebude odpočívat v hrobě (ib. 503). To jsou ovšem výroky objektivně neprůkazné, protože jsou diktovány patologickou přecitlivělostí, nikoli zdravým rozumem a citem.

Pravdivěji odpovídá Keatsovu vědomému přesvědčení druhá delší úvaha vě-

novaná otázce společenského pokroku a současné společenské situaci v dopise bratru Jiřímu a jeho ženě v září r. 1819:

»Už dvě nebo tři století se v Anglii v každém věku přetřásají otázky velkého veřejného zájmu; proto je stěží možné předpovídat nějakou podstatnou změnu ve vládě, i kdyby byl hluk kolem těchto otázek sebebouřlivější, protože neméně hlučné nepokoje zmítaly naší zemí už mnohokrát. Všechny civilisované země zvyšují postupně svou vzdělanost a měl by tedy být stálý pokrok k lepšímu. Podívejte se na naši zemi dnes a vzpomeňte si na dobu, kdy se pokládalo za bezbožné pochybovat, že je spravedlivé rozhodovat spory soubojem. Od té doby se věci změnily. Naše země postupně prošla třemi velkými změnami – první byla změna k lepšímu, druhá k horšímu a třetí opět k lepšímu. První změna záležela v postupném zničení despotismu šlechty, když králové poznali, že je v jejich zájmu, aby si získali náklonnost obecného lidu, pozvedli jej a byli k němu spravedliví. V té době, když moc baronů byla zlomena a stálé armády ještě nebyly tak nebezpečné, byly malé daně, králové byli lidem povzneseni nad šlechtu a současně drženi na uzdě. Pak nastal v Evropě obrat k horšímu, a to takto: Králové zapomínali, zač vděčí masám. Zvyk učinil z šlechticů pokorné služebníky králů. Tehdy se králové přiklonili k šlechtě, jakožto ozdobe a otrokům své moci, a odvrátili se od lidu, který se ustavičně snažil držet je zkrátka. Nám došlo ve všech královstvích k dlouhému zápasu králů za zničení všech lidových práv. Angličané byli jediný národ v Evropě, který se despotismu skvěle vzepřel. Byli otroky za Jindřicha VIII., ale svobodnými občany za Viléma III., kdy Francouzi žili v potupné porobě pod žezlem Ludvíka XIV. Příklad Anglie a svobodomyšlní spisovatelé ve Francii a v Anglii zaseli símě odboje proti této tyranii, símě, které klíčilo v zemi, až vyrazilo na povrch ve francouzské revoluci. Ale ta skončila neblaze. Zastavila rychlý pokrok svobodného citění v Anglii; a našemu dvoru dala naději na návrat k despotismu XVI. století. Anglický dvůr využil této události jako záminky, aby všemožně podkopal naši svobodu a aby rozšiřoval ohavnou pověru proti všem novotám a jakékoli reformě. Dnes bojuje anglický lid, aby tuto pověru zahubil. K tomuto boji jej podnítila jeho bída a proto je možná nyníjší strádání našeho národa štěstím, třebaže je to pro něj strašná zkušenost. Snad chápete, že chci říci, že francouzská revoluce dočasně zastavila postup této třetí změny, která znamená obrat k lepšímu. Ale dnes je již zase na postupu a myslím, že má vyhlídky na skutečný úspěch. Není to zápas mezi Whigy a Toryi, ale boj mezi právem a bezprávím. V dnešní Anglii není téměř ani za mák stranického ducha. Dnes je v módě, že každý člověk uvažuje o právu a bezpráví abstraktně. Já těmto věcem rozumím velmi málo. Ale jsem přesvědčen, že zdánlivě neopatrné příčiny vedou k velkým převratům. A jisté drobné náznaky nám dávají tušit, jak se věci budou vyvíjet. Podle mého mínění je na příklad velmi významná záležitost knihkupce Carlila. Carlile prodával deistické letáky a vydával znovu Toma Paina a mnoho jiných knih, na které se lidé dívají s pověřčnou hrůzou. Někou dobu dokonce prodával obrovské množství díla nazvaného *Deista*, které vychází v týdenících sešitech. Pro tuto činnost tuším bylo na něho podáno přes tucet trestních oznámení a aby se vyplatil z vyšetřovací vazby, složil kauci ve výši mnoha tisíc liber. Ale úřady se konec konců bojí postavit jej před soud; mají strach z jeho obhajoby, která by byla uveřejněna ve všech novinách v celé říši. A to jim nahání hrůzu, protože soudní projednávání by zažehlo plamen, který by neuhasili. Nemyslíte, že je to velmi významné? Z novin jste se asi dověděli o událostech v Manchesteru a o Huntově triumfálním vjezdu do Londýna. Kdybych vám měl

všechno podrobněji vyličit, potřeboval bych k tomu celý den a stoh papíru. Uvedu jen to, že na Hunta čekalo v londýnských ulicích podle odhadu na 30.000 lidí. Podél celé cesty od »Anděla« v Islingtonu až po »Korunu a kotvu« stály husté špalíry lidí« (*Dopisy* 406–408).⁶⁾

Historikové by Keatsovu přehledu evropských politických dějin jistě vytkli přílišné zjednodušování. Avšak je zřejmé, že Keats vystihl správně vzestupnou pokrokovou linii historického vývoje od feudalismu ke kapitalismu, když praví, že v důsledku postupu vzdělanosti »by měl být stálý pokrok k lepšímu«; vystihl také, že tento pokrok není hladký a přímočarý a že jeho hybnou silou je třídní boj. Jeho úvaha je ovšem příliš stručná a obecná, takže není dost jasně, které historické události pokládá za počátek tří velkých změn, o kterých mluví. Přihlédneme-li jenom k dějinám anglickým, které asi Keats měl především na zřeteli, začíná snad první změna, »obrat k lepšímu«, feudálními zápasy o moc ve XIV. stol., tak zvanou »válkou dvou růží«, ze které vyšel vítězně Jindřich Tudor, zakladatel nové panovnické dynastie jako král Jindřich VII. Tudorovci zlomili moc feudálních baronů a ve svém boji s nimi se opírali o měšťanstvo. Druhou změnou, která znamenala pro lid obrat k horšímu, myslel asi Keats utužení absolutismu za Stuartovců Jakuba a Karla I., proti nimž se anglický lid »skvěle vzepřel« v buržoasní revoluci v XVII. století. Angličané zlomili moc králů a feudálů a nastolili vládu buržoasie dříve než ostatní evropské národy. Jejich příkladu úspěšně následovala Francie svou buržoasně demokratickou revolucí ve stol. XVIII., ale tato revoluce »skončila neblaze«, t. j. měla neblahé následky pro anglický lid, jak vysvětluje Keats. Anglický dvůr a reakční toryovská vláda ze strachu před revolucí zahájily boj proti všem pokrokovým snahám o reformu neuspokojujícího feudálně-buržoasního režimu. Nejkladnější stránkou Keatsovy úvahy jsou její poslední věty, oceňující správně nejen sílu současné reakce, ale i pokrokové síly anglického lidu, nepochybné o spravedlnosti jeho boje a přesvědčené o jeho vítězství. Keats věří, že třetí velká změna v evropském společenském vývoji, »změna k lepšímu«, t. j. vítězství pokrokové buržoasie nad reakčním feudalismem, vybojované buržoasně demokratickými revolucemi v Anglii, v Americe a ve Francii, je změna trvalá, kterou nemůže zvrátit ani na dlouho oddálit krutá persekuce pokrokových činitelů. Vidíme, že z krvavého masakru v Manchesteru (16. srpna 1819) a z procesů proti autorům a vydavatelům pokrokové literatury vyvodil správné závěry o skutečné situaci v boji mezi širokými lidovými masami a reakční vládou. Velké převratné důsledky těchto »zdánlivě nepatrných příčin« se ovšem nedostavily okamžitě, nýbrž až po Keatsově smrti ve vzniku a rozvoji chartistického dělnického hnutí.

Události v Manchesteru, o nichž Keats věděl jen z doslechu, jakož i v Londýně, kde mohl na vlastní oči pozorovat obrovské davy, které vřely »řečnicka« Hunta, když se vracel s průvodem demonstrantů, odstranily mnohé pochybnosti, které Keats měl ještě nedlouho předtím o vyhlídkách na nápravu neblahých poměrů v Anglii a ve světě. Je dobré porovnat dopis, z něhož jsme právě citovali, s jiným dopisem bratru Jiřímu a jeho ženě, který Keats napsal téměř o rok dříve, v říjnu 1818, v němž mimo jiné rozebírá současnou politickou situaci v Anglii, v Evropě a v Americe:

⁶⁾ Keats psal svou zprávu před zahájením přelíčení proti Henrymu Huntovi. Podle časopisu *The Gentleman's Magazine* ze září 1819 bylo na ulicích a v průvodě, který doprovázel Hunta z Islingtonu na Strand ve středu města, neméně než 200.000 lidí (*ib.* 407, pozn. 3).

»Co se týká politiky, ta je teď ospalá, ale podle mého mínění jen proto, že se zanedlouho plně probudí – ale možná také ne – poněvadž dlouhý nepřetržitý mír nám v Anglii vstřípil představu, že jsme osobně v bezpečí a tato představa může zabránit obrození naší národní počestnosti. Ve vládě není opravdu nic mužného ani poctivého. Nepochybuji, že je u nás mnoho šilenců, kteří by se rádi dali stít na popravišti v Toweru z pouhé touhy po sensaci, kterou by to vzbudilo; je také mnoho lidí jako Hunt, kteří by si přáli, aby věci pokračovaly lépe, protože to lépe vyhovuje jejich vkusu; je také mnoho podobných jako Sir F. Burdett, kteří rádi předsedají při politických banketech, ale není nikoho, kdo by byl ochoten tajně trpět pro svou vlast – pohnutkou našich nejhorších lidí je prospěchářství a našich nejlepších ješitnost. Nemáme žádného Milтона ani Algernona Sidneyho. Členové vlády (governors) dnes vyměňují titul »muž« za titul diplomata nebo ministra. Žijeme a dýcháme v jakési kancelářské atmosféře, všechny vládní úřady jsou na honv vzdáleny prostotě, která je přece největší silou. Po této stránce je mezi nynější vládou a vládou Olivera Cromwella tak velký rozdíl, jako mezi dvanácti římskými deskami a svazky občanského zákoníka, které zpracoval Justinian. Člověku, který dnes má titul kancléře, se vzdává stejná úcta, ať je vepr nebo Lord Bacon.« (Slovní hříčka: »bacon« znamená někdy totéž co vepr - K. Š.) »Velikost nevyvolává žádný dojem, ale množství řádů, které má někdo na kabátě, lidí ohromuje. Ačkoliv liberálové hájí Napoleona, jsem přesvědčen, že nikdo neuškodil věci svobody víc než on; ne snad proto, že by jí byli pánové z boží milosti nějak prospěli nebo měli v úmyslu jí prospět – to ne; ale tito pánové se od Napoleona poučili a hodlají pokračovat v tom, co dělal špatného, ne však v tom, co dělal dobrého. Nejhorším Napoleonovým činem bylo, že je naučil budovat obrovské armády. Car Alexander se prý chystá rozdělit svou říši jako Dioklecián – zamýšlí jmenovat ještě dva cary vedle sebe, ale zůstat svrchovaným panovníkem celé říše. Kdyby to provedl a kdyby všichni tři udrželi mezi sebou mír po více let, mohlo by Rusko rozšířit své panství až k Číně – myslím, že velmi pravděpodobně by dobylo i Číny samotné. Turecka dojde určitě. Mezitím bude evropské severní Rusko držet v šachu ostatní Evropu a neustále pletichařit s Francií. Dilke, kterého znáte jako stoupence godwinovské víry v nevyhnutelný pokrok (Godwin perfectibility man), si namlouvá, že Amerika bude zemí, která převezme od Anglie a bude dál rozvíjet lidskou vzdělanost (human intellect) – ale já mám zcela jiný názor. Země jako Spojené státy, jejichž největší mužové jsou Franklinové a Washingtonové, to nikdy nedokáže. Jsou to nepochybně velcí mužové, ale jak je může někdo srovnávat s takovými našimi krajany, jako Milton a oba Sidneyové! Franklin je filosofický kvaker plný přízemních a skrblických zásad a Washington prodal i koně, který jej nosil ve všech bitvách! Tihle Američané jsou velcí, ale nejsou to vznešení lidé – ve Spojených státech nemůže lidstvo nikdy dosáhnout vznešenosti...« (*Dopisy* 234–235).

Z citovaného úryvku je nejnápadnější Keatsova ostrá a nesmlouvavá kritika anglické reakční vlády a evropských despotů, kteří vytvořili svatou alianci, aby udrželi v porobě vlastní lid a rozšířili své panství i na ostatní končiny světa. Napoleona Keats nebere v ochranu, jako např. Hazlitt a Byron, protože nenáviděl všechny vojenské diktátory, ale vidí v něm menší nebezpečí pro pokrok a svobodu evropských národů než v panovnících »z boží milosti«, kteří ovládli svět po Napoleonově pádu. Keatsovy pochybnosti o nevyhnutelném stálém pokroku, které vyjadřuje v ironické zmínce o Dilkovi a Godwinovi, vyplývají z toho, že očekával spásu od vynikajících »vznešených« jedinců, jaké v přítomné době nikde nenacházel.

Ani přední představitelé buržoasně liberální vládní opozice, jako Burdett nebo Hunt, ani bojovníci za americkou nezávislost, Washington a Franklin, nesplňují jeho idealistickou představu o opravdových velikánech. Spásu může lidstvo očekávat jen od širokých mas pracujícího lidu, ovšem uvědomělých a organisovaných. To Keats jen nejasně tušil, když na příklad uvádí jako příznak pravé lidské velikosti a vznešenosti »prostotu« a když mluví o pravých vlastencích jako lidech skromných a nezištných, kteří jsou připraveni trpět pro vlast »tajně« (in obscurity), bez ješitné touhy po osobní slávě a bez zištného bažení po vlastním prospěchu. Velká stávka manchesterských textilních dělníků r. 1818, k nimž se Keats přirovnává, když praví »stávkovali jsme jako manchesterští tkalci za vyšší mzdu, ale bez výsledku, proto jsme všichni bez zaměstnání« (*Dopisy* 427) nebo »moje jméno je u módních literátů sprosté – jsem pro ně tkalcovským dělníkem« (*ib.* 399), a hlavně manchesterský masakr roku 1819 přispěly však ke Keatsovu hlubšímu pochopení skutečných pokrokových sil v národě a také k optimističtějšímu výhledu do budoucnosti. Proto po Peterloo spravedlivěji hodnotí úlohu radikálních politických činitelů a publicistů, jako byl »řečník« Hunt, knihkupec Richard Carlile aj., ačkoliv ani předtím neskrýval svůj souhlas s jejich činností a sám chtěl psát pro liberální politickou propagandu, když uvažoval o tom, že se bude živit literaturou (*ib.* 394).⁷⁾

Keats přikládal zcela správně velký význam v boji za vítězství pokroku vzdělání nejširších mas lidu vůbec a výchovnému působení spisovatelů a publicistů pokrokového tábora zvlášť. O tom svědčí mimo jiné i zajímavé verše, které připsal do svého vydání *Královný vil* snad r. 1818. Po prvé je vydal Houghton, který také upozornil na jejich pokrokový význam, když napsal:

»Výtisk Spensera, který míval Keats denně v rukou, obsahuje následující strofu, vepsanou na konci druhého zpěvu páté knihy. Keats hluboce sympatisoval s revolučním „Obrem“, který „si předsevzal napravit říše a národy, které sešly na scesti“ a potlačit „tyrany, kteří podrobují lidi svým zákonům“ i „zkrátit pány, kteří tyranisují obecný lid“; zároveň nepřál vítězství legitimismu a zavrhoval konservativní filosofii „spravedlivého Artegalla“ a jeho druhá, krutého obhájce privilegií a pořádku. A v tomto proctví ex post facto vyjádřil své přesvědčení, že svoboda a rovnost nakonec zvítězí silou výchovy a vzdělanosti:

⁷⁾ Už v prosinci 1817 v dopise bratřím Jiřimu a Tomovi napsal Keats: »Přelíčení proti nakladateli Honovi vám jistě připadá velmi zajímavé a je velmi povzbudivé pro Angličany – jeho osvobození je věc, která, kdyby k ní nebylo došlo, by ještě víc zatemnila zářivý štít Svobody ... Wooler a Hone nám prokázali nesmírnou službu« (*Dopisy* 70–71). William Hone (1780–1842), pokrokový publicista a nakladatel v Londýně, byl souzen pro protivládní články a letáky, útočící zejména na prince regenta a církev, ale porota jej osvobodila, a to třikrát ve třech zvláštních přelíčeních 18., 19. a 20. prosince 1817. Thomas Wooler, vydavatel pokrokového listu *Black Dwarf*, byl rovněž obžalován spolu s Honem a osvobozen. Třetí pokrokový knihkupec a publicista Richard Carlile, o kterém se Keats také ve své korespondenci zmiňuje, byl pohnán před soud v únoru r. 1819 pro vydání Painova »Věku rozumu« a Palmerových »Principů přírody« a po tří denním přelíčení odsouzen ke dvěma letům vězení a 1000 librární pokuty za vydání Paina, k jednomu roku vězení a 500 librární pokuty za vydání Palmera a k dalšímu vězení bez časového omezení, dokud nebudou pokuty zaplaceny a dokud nezíská záruku, že se bude bezúhonně chovat až do smrti. Osvobození Hona a Woolera v r. 1817 a krutý trest Carlila r. 1819 ukazují, jak se zostřila reakce v důsledku demonstrací a nepokojů nespokojených vrstev. Persekuce pokrokových spisovatelů a publicistů ještě vzrostla v letech následujících; roku 1820 byli uvězněni novináři Wroe, Wooler, Edmonds a Lewis, řada jejich zaměstnanců a kolportérů a dokonce dva radikální baronetové Sir Francis Burdett a Sir Charles Wolseley. (O tom viz Maccoby: *English Radicalism 1786–1832*, str. 361).

*V budoucích dobách velký mudrc žil
jménem Typographus; ten Obra vzal,
údy mu scelil, tělo oživil,
učené knihy číst mu přikázal
a mnoho živých bájí ukázal;
k poznání dobra vychoval jej tak,
že hrubosti vši zcela výhost dal;
když Artagalla s Talem potkal pak,
jednobo oslepil, druhému zkalil zrak.»*

(Houghton 166–167).

Ačkoliv si Keats velmi vážil Spensera jako básníka, nesouhlasil s jeho konservativním monarchistickým přesvědčením a zejména mu byl naprosto cizí Spenserův povýšený poměr k lidu a jeho souhlas s krutým postupem Angličanů proti porobným Irům. V Artagallovi zobrazil Spenser svého patrona a představeného Lorda Greye, který s neobyčejnou krutostí potlačil irské povstání, a v Talovi, železném zbrojnoši rytíře Artagalla, anglické zoldnéře, kteří řádili v obsazeném Irsku tak, že mnohé kraje byly doslovně zrušeny a vylištěny. O tom se můžeme poučit u Spensera samého, přímo v jeho knize *Pobled na nynější poměry v Irsku* a nepřímě v *Královně vil*, která inspirovala Keatse k citované strofě, kritizující Spenserův postoj k utiskovanému lidu. U Spensera je Obr symbolem buřičského odboje proti zákonitému pořádku a právu; u Keatse symbolem živelného a spravedlivého boje lidu za svobodu. Jeho porážka nemůže proto být trvalá. Moudrý Typographus (symbol vzdělanosti) jej vzkřísí k životu a dá mu do rukou zbraň, kterou přemůže i mocného rytíře Artagalla a jeho »železného muže« Tala. Touto zbraní je vzdělání a uvědomělost.

Pokusem o filosofické zdůvodnění Keatsovy víry v sílu poznání a životní zkušenosti je jeho úvaha o tvorbě lidského charakteru a osobnosti v dopise bratru Jiřímu a jeho ženě v dubnu r. 1819. Je zároveň charakteristickým dokladem rozporů mezi Keatsovým živelným směřováním k materialistickému světovému názoru a jeho silnými sklony k idealistické filosofii. Proto ji uvedeme in extenso, ačkoliv se jí nemůžeme věnovat tak obšírně, jak bychom museli, kdybychom měli podat vyčerpávající obraz Keatsovy životní filosofie.

„Poslední dobou jsem četl dvě velmi různé knihy“, píše Keats, „Robertsonovy *Dějiny Ameriky* a Voltairovo *Století Ludvíka XIV*. Je to, jako bych si vyšel na procházku a vedl se důvěrně podpaží s Pizarrem po jednom a s velkým malým monarchou po druhém boku. V jak žalostném postavení vidíme v obou případech velkou většinu lidu! V prvním případě by se snad zdálo, že lidem je vrozen duševní klid jako dědictví prostých smyslů, nezkažených civilisací, hlavně však proto, že jim je, abych tak řekl, neznáma vzájemná prospěšnost i vzájemná škodlivost společenského života, že jsou tudíž bezprostředněji pod ochranou Prozřetelnosti; ale i tam“ (v *Americce* - K. Š.) »musel lid snášet smrtelné útrapy, stejně zlé nebo snad ještě horší než jsou bírci, dluhy a chudoba civilisovaného života. Zdá se mi, že z toho všeho vyplývá, že člověk je od původu „ubohý rozčesnutý živočich“« (Shakespearův *Král Lear*, překlad Sládkův - K. Š.), »vystavený tímž zlým náhodám jako lesní zvěř a předurčený k všemožným svízelnům a nepokojům. I když si postupně zlepši své fyzické prostředí a pohodlí, přece jen na něho číhají na každém vývojovém stupni

nové mrzutosti, protože je tvor smrtelný a nikdy nedosáhne hvězdného nebe nad hlavou. Nejzajímavější otázka, která se nám může naskytnout, je tato: do jaké míry může být zlepšen lidský úděl obětavou snahou nějakých vzácně se vyskytujících Sokratů? Dovedu si představit, že jednou člověk dosáhne dokonalého štěstí, ale jaký bude jeho nevyhnutelný konec? Jen smrt – a kdo by v takovém případě snesl myšlenku, že musí zemřít? Nyní překonáváme spoustu útrap proto, že jsou rozděleny na řadu let, ale pak by se všechny nahromadily do posledních dnů lidského života a člověk, místo aby vítal příchod smrti, odcházel by z tohoto světa jako Eva z ráje. Ale já ve skutečnosti nevěřím v takový neustálý vývoj k dokonalosti. Je to proti přirozené povaze světa a obyvatelé světa se musí podřídit jeho řádu. Podaří-li se rybám odfilosofovat led na řekách v zimní době, budou si moci věčně hrát ve vlhde letní pohodě. Až se lidem podaří odstranit točny, písečné africké pouště, vodní víry a sopky, pak uvěřím, že dosáhnou i dokonalého pozemského blaha. Neboť úroveň, které může člověk dosáhnout, je tak vzdálená – a o nic vzdálenější – jako současný paralelní stav neživé přírody. Předpokládejme na příklad, že by růže měla cit: za krásného jitra rozkvetne a raduje se ze života, ale přijde studený vítr nebo parné slunce – a růže jím nemůže uniknout, nemůže zničit to, co ji trýzní, protože tyto jevy jsou stejně přirozené jako ona sama. A ani člověk nemůže být šťasten navzdory pozemským živlům, které nevyhnutelně nahloďávají jeho podstatu. Běžný název, který dávají našemu světu nevědomí a pověřiví lidé, je »slzavé údolí«, ze kterého můžeme být vysvobozeni určitým libovolným božím zákrokem a vzati do nebe. Jaká to je malicherná, omezená a lichá představa! Nazvěte, prosím vás, náš svět »duševtorným údolím«! Pak poznáte, k čemu je dobrý (mluvím teď o lidské podstatě v tom nejvyšším pojetí a abych objasnil svou myšlenku, připouštím jako hypotetické východisko, že je lidská duše nesmrtelná). Užívám výrazu „*duševtorný*“, abych rozlišil duši a inteligenci. Inteligenci neboli jisker božství mohou být miliony, ale nejsou to duše, dokud nedosáhnou identity, dokud každá z nich se nestane osobně sama sebou. Inteligence jsou atomy vnímání – poznávají, vidí a jsou čisté, zkrátka jsou Bohem. Jak je tedy možno vytvořit duše? Jak mohou tyto jiskry, které jsou Bohem, získat identitu a tím i blaženost, která je zvláštní pro individuální existenci jedné každé z nich? Jak jinak, než s pomocí světa, takového, jako je tento náš svět. O tom hodlám upřímně uvažovat, protože se domnívám, že moje myšlenka je skvělejší systém spásy než křesťanské náboženství – nebo lépe, že je to systém vytváření Ducha. – Ducha tvoří tři ušlechtilé materiály, které po řadu let na sebe navzájem působí. Tyto tři materiály jsou *inteligence*, *lidské srdce* (odlišné od inteligence neboli vědomí) a *svět čili elementární prostor*, který je vhodný pro náležité vzájemné působení vědomí a srdce za účelem vytvoření *duše čili inteligence předurčené k tomu, aby měla pocit identity*. Je velmi nesnadné vyjádřit jasně, co chápu jen mlhavě a přece se domnívám, že to chápu. Abyste si mohli utvořit jasnější představu o mé myšlence, dám jí tvar co nejprostší: *svět* nazvu *školou*, ve které se malé děti učí číst; *lidské srdce* nazvu *slabikářem*, používaným v této škole; a *duši* vytvořenou touto školou a tímto slabikářem nazvu *dítětem umějícím číst*. Chápete již, jak nezbytný je svět bolestí a starostí, aby vyškolil inteligenci a udělal z ní duši? Je to místo, kde srdce musí cítit a trpět tisícerým různým způsobem! Ale srdce není jen slabikářem, nýbrž je i biblí myslí, je zkušeností vědomí, je strukem, z něhož mysl neboli inteligence ssaje svou identitu. Jak rozmanité jsou životy lidí, tak rozmanitými se stávají jejich duše; a tak tvoří Bůh individuální bytosti, duše, identické duše z jisker své vlastní podstaty. To považují za

matný náčrtek systému spásy, který neuráží náš rozum a naše lidství . . . Není-li snad to, co jsem řekl, dost jasně (a obávám se, že není), zavedu vás zpět k místu, z něhož jsem vyšel ve své úvaze, totiž k poznatku, že člověk je formován okolnostmi. A co jiného jsou okolnosti, než prubířské kameny lidského srdce? A co jiného jsou prubířské kameny než poznatky srdce, posily anebo změny lidské povahy? A co jiného je přetvořená povaha než duše? A čím byla lidská duše, než přišla na svět a byla podrobena těmto zkouškám, změnám a zlepšením? Byla to inteligence bez identity; a jak se má její identita vytvořit? Prostřednictvím srdce? A jak se má srdce stát tímto zprostředkovatelem, ne-li ve světě okolností?» (*Dopisy* 334–337).

Keatsova úvaha si klade a odpovídá na dva hlavní problémy, na otázku pokroku lidské společnosti a na otázku vytvoření individuálního vědomí. Ale kromě toho je přímo nabitá významnými i podružnými otázkami filosofickými a psychologickými, které s hlavní tematikou úzce souvisí. Otázky samy i obsah a forma Keatsových odpovědí nejsou určeny jen osobním zájmem a soukromou zkušeností autorovou, ačkoliv těmto činitelům tu připadá významná úloha, nýbrž jsou dikтовány především objektivními společenskými poměry. Tuto závislost si Keats nepochybně uvědomoval, protože sám upozornil na to, že východiskem jeho úvahy byl poznatek, že člověk je formován okolnostmi, a v jiné souvislosti prohlásil, že »axiomy ve filosofii jsou axiomy jen potud, pokud jsou ověřeny naším pulsem« (*Dopisy* 142).

Kladný rys Keatsovy úvahy je to, že uznává reálnou existenci hmotného světa a rozhodující vliv tohoto světa na lidské vědomí a povahu. Ale idealistický světový názor, který se obráží v tvrzení, že inteligence jsou jiskry božství a že tvůrčím principem je princip duchovní – Bůh, brání Keatsovi vyvodit z pravdivého poznatku závislosti individuálního vědomí na objektivní skutečnosti také logicky správný závěr, že vědomí vůbec je určováno bytím, že je jen formou existence hmoty.

V otázce pokroku člověka a společnosti k dokonalosti dochází Keats – aspoň v tomto údobí svého myšlenkového vývoje – k neprokázanému odmítání idee stálého zdokonalování lidské povahy a zvyšování hmotné a kulturní úrovně lidstva, protože přeceňuje přírodní překážky, které tento vývoj brzdí a podle jeho mínění znemožňují. Příčinou tohoto názoru jsou Keatsovy nedostatečné znalosti skutečného historického vývoje a vědeckého pokroku. A kupodivu – ačkoliv žil v době bouřlivého rozmachu technické výroby v průmyslu i v zemědělství – nepostřehl ani, že člověk sice nemůže porušit přírodní zákony, ale může je poznávat, využívat jich a do značné míry i měnit přírodu ke svému prospěchu.

Ačkoliv Keats odmítá nazývat náš svět slzavým údolím a zdůrazňuje jeho význam pro vytváření lidského charakteru, neznamená to, že byl spokojen se společenskou skutečností své doby. Právě naopak. Na předchozích stránkách jsme už uvedli mnoho dokladů této nespokojenosti, ale snad neuškodí, doplníme-li je o některé další výroky, v nichž Keats vyjádřil svou nespokojenost se současnými poměry obecně. Někdy Keats generalisuje své osobní zážitky a mluví o »krutém světě« (*Dopisy* 41), o »bouřlivých útrapách života« (*ib.* 42), o světě »plném starostí« (*ib.* 69), o »horečnatém světě« (*Básně* 466), ve kterém »není žádný klid, ale jen samé trápení, urážky a rozčilování« (*Dopisy* 54), ve kterém »není nic stálého a jehož jedinou hudebou je povyk« (*ib.* 80). Není divu, že se naučil tento svět nenávidět (*ib.* 362) a že jeho »brutalita« v něm vyvolávala někdy touhu po smrti a po hrobě, ve kterém teprve najde klid (*ib.* 503).

Jindy zase si Keats uvědomuje, aniž se snaží zastírat existenci nepřijemných a ošklivých skutečností, že touha uniknout z tohoto světa »o jehož reálné existenci

nepochybuje« (*Dopisy* 145), do světa vysněného, krásnějšího, je slabost nedůstojná člověka. V dopise příteli Taylorovi z dubna 1818 píše: »Mladí lidé se domnívají, že člověk může být šťasten, a proto velmi netrpělivě snášejí, jsou-li nějak nepříjemně omezováni, ale svět kolem nich je takový, že časem nabudou lepšího poznání a místo aby se snažili uniknout nespokojenosti, uvítají v ní pocit, na který si už zvykli a břemeno, které budou muset nést celý život« (*ib.* 134). Podobnou myšlenku vyjádřil také v dopise Reynoldsovi v květnu téhož roku, kde napsal: »Existuje skutečně velký duchovní pokrok . . . mocná prozřetelnost nutí i lidi nejmohutnějšího ducha, aby sloužili své době, ať ve vědě, či v náboženství . . . Konec konců ve světě jest něco skutečného . . . pravdivého . . .« (*ib.* 144–145).

Skutečností, která opravdu existuje ve světě a v životě a které není možno uniknout, nýbrž kterou je nutno trpělivě snášet, myslí Keats především fakta nepřijemná a bolestná (*ib.* 398); sám však cítí, že tato »skutečná zla« dovede snášet lépe než »pomyslné křivdy a zármutky« (*ib.* 397, 399, 423).

Proti pesimistickým generalisacím, které jsme právě uvedli, mohli bychom ovšem postavit jiné výroky, ve kterých Keats dává najevo svůj kladný vztah k přírodě, k lidem, k lidské přirozené povaze, k vynikajícím jedincům, kteří prospěli lidstvu jako umělci, myslitelé, vlastenci, i k širokým masám prostého lidu, které v krutých životních podmínkách nespravedlivě trpí. A třeba jsme již na mnohé upozornili, musili bychom citovat téměř celou jeho poesii, od znělky *Mír* z r. 1814 po t. zv. poslední sonet *Ó hvězdo jasná* z r. 1820, kdybychom měli podat úplný obraz Keatsova vztahu k životu a lidem.

Keatsův generalisující odsudek světa a života není možno pokládat za neklamný důkaz Keatsova pesimismu. Co Keats někdy (např. v citátech shora uvedených) říká o světě a životě vůbec, jeví se v každém jednotlivém případě jako výsledek určitého konkrétního zážitku nebo pozorování. Ale je to, už pro svou soukromou povahu, generalisace, která má platnost jen subjektivní. Jestliže však uvážíme, které konkrétní objektivní skutečnosti měl Keats na zřeteli, když odsuzoval svět a život, uvážíme-li dále jaký svět a jaký život bez výhrady odmítal, musíme mu dát za pravdu. Svět, který Keats ostře kritizuje a s kterým se jen proti své vůli smiřuje jako s nevyhnutelným zlem, je kapitalistický svět útlaku a vykořisťování.

S takovým světem a životem se Keats nemohl trvale smířit, protože »si v něm příliš otloukal křídla svých tužeb« (*Dopisy* 362). Někdy, když na něho příliš kruté doléhaly nepříznivé okolnosti nebo lidská zloba, toužil po úlevě a tu nacházel nejvíc v poesii, ať cizí či vlastní. V takových chvílích toužil se slavíkem

*Uniknout v dál a zcela zapomenít,
co nepoznal's ty nikdy v lesů tiši,
tu mdlobu, horečnost a dravý cit
zde, člověk člověka kde sténat slyší,
kde bol i poslední rve šedé vlasy,
kde mládež bledne, uchradá a zmirá,
kde poubá myšlenka je strast i vzkrík
a zoufání; kde krásy
zrak světlý jenom na mžik lepě zirá
a muž' být milován jen okamžik.*

(*Óda na slavíka*, překlad J. V. Sládka,
Básnické spisy II., 449.)

Takto vyjádřená touha po úniku není vlastně unikem, ale obžalobou a kritikou, které nechybí mnoho, aby se stala výzvou k odboji proti všemu, co činí život nesnesitelným. Člověk je v područí okolností, proti nimž je často bezmocný. To však neznamená, že by se jim měl trpně a bez odporu poddávat. »Lidé mají v sobě . . . jakýsi duchovní kvas, . . . který je poháněn k činnosti a snaží se bojovat proti okolnostem« (*Dopisy* 84).

Keats byl někdy bezstarostný, zvláště v mladších letech, ale nikdy nebyl tak netečný a pasivní, aby se nezastal ponížených a uražených. Ačkoliv ve své charakteristické skromnosti podceňoval svou vlastní nezištnost, patřil k těm lidem a umělcům, pro které »strasti světa strasti jsou a nedají jim klid ni na chvíli« (*Básně* 396).

Vlastní bolest a křivdy však snášel velmi mužně. Není na příklad pravda, co o něm napsal po jeho smrti Byron v *Donu Juanovi*, že »byl ubit kritikou«, protože surová a nespravedlivá kritika jeho poesie nedokázala ubít jeho umělecké úsilí, ani podlomit jeho zdraví. Mnohem tíž nesl nepřátelské a osobní útoky na své přátele Hunta nebo Hazlitta, které ho rozhořčovaly na nejvyšší míru.

Z mnoha dokladů Keatsova soucitu s lidmi, kterým bylo po jeho názoru ukřivděno, uvedu jen jeden, protože je zároveň odrazem jeho kritického poměru k vládnoucím vrstvám světským i duchovním. V dopise příteli Benjaminu Baileymu, který vystudoval teologii a měl dostat místo faráře, ale jehož jmenování bylo zadrženo vinou jeho představeného, biskupa v Lincolnu, Keats ostře kritizuje jednání biskupovo a všech lidí, kteří zneužívají svého úřadu a postavení a chovají se k podřízeným s opovržlivou bezohledností. »Ještě než jsem dostal tvůj dopis, dověděl jsem se o tvém zklamání. Je to nevidané darebáctví . . . Člověk žasne, že se mezi duchovními najde takový nestoudný útlak a taková drzost. Vysoce postavené osoby si myslí, že není možné, aby se chovaly slušně k podřízeným – ale což není drzé jednání člověka vyššího k nižšímu bídňější a sprostší než nižšího k vyššímu? Jak je možné, aby člověk, který se chová tak velkopanský, despoticky a drze, nosil mitru? . . . Zasloužil by výprask! A přece sedí v biskupském paláci. Ale takový je svět . . . a musíme trpně snášet pohany od zpupných lidí (ačkoliv mi při té myšlence kypí žluč) . . . Nedovedu ani vyslovit, jak opovrhují člověkem, který ti křivdí a jedná s tebou hrubě« (*Dopisy* 59–60).

Keatsův dopis (psaný v listopadu 1817) svědčí mimo jiné také o tom, že se jeho nepřátelský postoj ke dvoru, šlechtě, vládě a představitelům státní moci – protože všichni patřili k politické reakci – vztahuje i na duchovenstvo, hlavně na anglikánskou církev. Keats nebyl zásadním nepřitelem náboženství. Mnozí z jeho nejlepších přátel byli věřící (na př. Haydon, Severn, Taylor a j.), jiní ateisté nebo deisté, a on sám s hlediska kterékoli křesťanské církve musí být zvláště v posledních letech svého života považován za bezvěrce. Ale k církvi a kleru měl rozhodně poměr záporný, až nepřátelský. Jasný doklad přináší jeho dopis bratru Jiřímu, psaný v únoru až květnu 1819, kde se dvakrát mluví o anglikánských pastorech s velkým despektem. »Faráři budou vždycky stejní, ale jako prý staří znali některé živočichy, které my neznáme, doufáme, že naši potomci také nebudou znát tyto černé jezevce s třírohými klobouky . . . v budoucnosti nebude nikdo věřit, že existovali, jako my nevěříme, že existoval pták Fénix . . .« (*Dopisy* 313). Na jiném místě Keats napsal: »Začínám nenávidět faráře – toho dne« (když byla vysvěcena kaple, kterou dal postavit bohatý židovský konvertita Lewis Way – K. Š.) »si rozhodně nezískali mou lásku, když jsem je viděl v pravých barvách. Farář je jako jehňátko v saloně, ale jako lev v kostele. Protože společenské mínění mu nedovoluje, aby nějak popustil uzdu nevrle náladě,

vše to jen v jeho nitru a jeho tvář dostává zvláštní ďábelsky samolibý a ztrnule stupidní výraz. Neustále hraje divadlo. Jeho mysl je proti všem a mysl všech je proti němu. Pro věřícího je pokrytec a pro nevěřícího zbabělec. Proto musí být buď lotr nebo hlupák. A nikdo na světě není hodnější politování než hloupý farář. Voják, kterého zlákali pro *esprit du corps* červeným kabátem, vojenskou kapelou a praporem, není ani zpola tak hodný politování, jako farář, kterého vodi za nos biskupská kapitula, který je k zalknutí přecpán nesmysly a figuruje jako ubohý, ale nezbytný kaprál v církevní armádě . . . (*Dopisy* 301).

Některé z prvních Keatsových básní, zejména jeho znělka *Jak holubička vzletí stříbrokvělá* (Bíbl, 56), dokazují, že z počátku byl Keats ještě natolik ovlivněn domácí výchovou a školským prostředím, že se jeho náboženské názory v celku shodovaly s orthodoxním učením anglikánské církve. Ale vlivem Huntovým jeho poměr k náboženství velmi vzlažněl, až se nakonec stal prakticky atheistou. Krista si vážil jen jako velkého člověka, který spolu se Sokratem mu byl ztělesněním dokonalé nesobeckosti. Litoval však, že Kristův život a učení byly skresleny lidmi, kteří byli v zajetí náboženské pověry. Náboženství prohlašuje Keats za vulgární pověru (pokud je nám známo, po prvé ve znělce napsané u Hunta v prosinci r. 1816). Nazval ji

PSÁNO V POCITU NECHUTI K VULGÁRNÍ POVĚRČIVOSTI

*Kol proudí zvonů zádumčivost tmavá,
tón poslouchá víc děsná kázání
k modlitbám divným obec sezvání,
k brůznějším trudům, chmurám povolává.
Cos kouzlem slepým duše upoutává:
jak vyrván z blaha v krbů ústraní
a z lidských zpěvů lid se vymaní
z hovorů o recích, jež věnčí sláva.
Dál zvoní, dál – puch cítil bych a mráz
jak z brobu, nevědět, že mrou jak žití
lamp, vyhořelých již, – že jejich blas
tak kvílí, když svůj blízký zánik cítí
v tmách zapomnění, – zas že zkvete kvítí
a mnohá sláva nesmrtelná zas.*

(Bíbl 57).

Náboženství, jak vidíme, vytýká Keats hlavně pesimistický a nepřátelský postoj k pozemským životním radostem, které mu symbolisují různé besedy u rodinného krbu, přátelské večery s hudbou, poesii a rozhovory o slavných recích apod. Církve místo toho nabízí lidem jenom »modlitby, ponurost, děsivé starosti a prázdná, ohavná kázání« (Básně 65). A přece jsou mnozí tak zaslepení a spoutáni »černou kletbou« pověřivosti, že poslouchají zvony, které je volají do kostelů a modliteben. Keats je tím sklíčen a rozhořčen, ale utěšuje se myšlenkou, že síla náboženských pověr slábne a brzy zcela zanikne a zapadne do hlubin zapomnění.

Protiklerikální smýšlení se odráží také v Keatsově líčení neblahého vlivu presbyteriánské církve na skotský lid v dopise bratru Tomovi, napsaném mezi 3. a 9. červencem 1818: »Dialekt v sousedních pobřežních krajích Skotska a Irska je skoro stejný, ale pozorují velký rozdíl mezi oběma národy podle pokojské v našem hos-

tinci . . . Je to hezké a hodné děvče a ráda se směje, protože nežije pod hrůzovládou skotské církve. Skotské dívky žijí ve velké hrůze před církevními staršími – ubohé malé Zuzany! – Netroufají si skoro hlasitě zasmát – je mi jich velmi líto a církev by zasloužila prokletí. Skotští presbyteriáni Skotsku prospěli (otazník?).« (Jak vyplývá z následujícího textu, Keats zřejmě nepovažuje to, co kalvínská církev pro Skotsko udělala, za skutečné dobro. Proto ten otazník. – K. Š.) »Naučili muže, ženy, starce, mladíky, stařeny, mladé ženy, chlapce, děvčata i děti šetrnosti, takže z nich vytvořili opravdové falangy spořilů a vydělavačů peněz – taková armáda strádalu nemůže jinak než obohatit zemi a dát jí vzhled většího blahobytu než má země jejich chudých irských sousedů. Skotští presbyteriáni také Skotsku uškodili – uvalili klatbu na žertování, smích a líbání . . . Raději bych byl volným jelenem než mladým děvčetem pod vládou skotské církve a raději bych byl divokým kancem, než se vydal v nebezpečí, že budu musit činit veřejné pokání před těmi proklatými staršími« (*Dopisy 172–173*). Zase vytýká Keats církvi hlavně to, že potlačuje přirozené právo lidí na plný a radostný život a stíhá lidskou touhu po štěstí jako těžký hřích.

Z Keatsova dopisu Leigh Huntovi z 10. května 1817 se zdá, že Haydon měl pravdu, když tvrdil, že Leigh Hunt měl hlavní podíl na Keatsově odklonu od orthodoxního protestantismu. V tomto dopise Keats plně schvaluje obsah Huntova článku v *Examineru* ze 4. května 1817 proti náboženské nesnášenlivosti a sektářskému fanatismu. Keats tam píše: »Poslední číslo *Examineru* bylo bořicím beranem proti křesťanství . . . ti hrozní Petzeliáni a jejich krvavé pokání! – je možné, že křesťané se hrozí těžké věci, když o ní čtou v novinách, ale přesto ji přisuzují v nejsurovější formě svému Bohu? Jak to všechno skončí?« (*Dopisy 23*). Keats tu naráží na zločinné řádění fanatické náboženské sekty v Rakousku, o němž *Examiner* přinesl tuto zprávu:

»Videň. 16. dubna. – Dopisy z Horního Rakouska mluví o sektě, která se tam utvořila a nazývá se Petzeliáni po svém zakladateli Petzelovi, knězi z Branau. O sektě se vyprávějí hrozné věci. Podobně jako Spenceovci v Anglii, Petzeliáni hlásají rovnost a společné vlastnictví a přinášejí lidské oběti, aby se očistili od hříchů. Tvrdí se, že tato sekta obětovala v pašijovém týdnu několik mužů, kteří byli nejhorznějším způsobem umučeni. Na Velký pátek zabili ve vesnici Afflewangu třináctileté děvče. Sedm lidí se stalo obětí této ohavné víry. Zakladatel této sekty Petzel a 86 jeho stoupenců byli zatčeni. Do vesnic byly dosazeny vojenské posádky, které zjednaly pořádek a uklidnily nešťastné obyvatele. Petzel byl odvezen na Špilberk, kde bude zanedlouho postaven před soud.« (*Dopisy 23*).⁸⁾

Podobná změna jako ve vztahu k náboženství a k církvi nastala u Keatse po příchodu do Londýna (možná už dříve, ale pro starší období nemáme dokladů) v jeho poměru k armádě a k militarismu. Jako školák obdivoval vojenské hrdinství a úspěchy Anglie ve válce proti Napoleonovi. Ale ani v dopisech ani v básních nejdeme podobného kultu války a obdivu k vojenskému hrdinství. Zato je v nich několik jednoznačných projevů opovržení k vojákům a k vojevůdcům, zvláště k dobytélům. Vedle znělky *Mír* projevil Keats svůj antimilitarismus v básnickém *Listu bratru Jiřimu*. Popisuje tam místo v polích, kde psal svou báseň, a praví: »Na jedné straně je lán ovsa, jehož klasy visí k zemi; a z nich prosvítají červené kabáty máků, tak pyšné a neužitečné, že připomínají červené kabáty, které moří lidstvo.

⁸⁾ Pokusil jsem se ověřit v brněnském archivu tuto zprávu, ale bez úspěchu. V dochovaném seznamu vězňů na Špilberku není žádný Petzel uveden. Ani v úředních listech vídeňských a brněnských není zmínky o něm nebo jeho sektě.

*On one side, is a field of drooping Oats;
Through which the Poppies show their scarlet Coats;
So pert, and useless, that they bring to Mind
The scarlet Coats, that pester human kind.*

(Dopisy 6).

V dopise Reynoldsovi, psaném na ostrově Wightu v dubnu 1817, dává Keats průchod podobným citům: »Na cestě z Cowesu do Newportu jsem viděl rozlehlé kasárny, které ve mně vyvolaly nesmírné rozhořčení na vládu, že postavila takové hnízdo prostopášnosti v tak krásné krajině. Ptal jsem se na to jednoho cestujícího v dostavníku a ten prohlásil, že lidé v kraji byli pokaženi. V Newportu jsem našel na okně pokoje, kde jsem spal, nápis: Ostrov zkažený vojskem!« (Dopisy 20). Jindy Keats praví v dopise dvěma přítelkyním, psaném v lehkém humorném tónu: »Rozhodně nemůžeme opovrhovat daní, která by byla snata s ramen lidu a naložena na plece vojákům« (ib. 149). Naráží tu na těžké daňové zatížení anglického obyvatelstva na vydržování velké armády po napoleonských válkách.

O Keatsově hluboké nenávisti k válce, ke krveprolévání a ničení, kterým oplývá historie, svědčí úvodní verše k druhé knize *Endymiona*. Keats nechce opěvovat zkázu Troje a líčit příšerné divadlo bitevního pole; nedbá o slavné činy Alexandra Velikého ani o krvavá dobrodružství Odysseova; jeho thema je »bol i slast všemocné lásky«:

*Ó láska všemocná! tvůj bol i slast
je nejživější lidských dějin část,
jež proniká k nám mlhou zašlých let;
těch ostatních, dobrých či zlých, náš svět
už málo dbá, však vzlyk tvůj, šťastný vzdech
probouzí v srdcích tisícero ech,
ač milenci jsou dávno pobřbeni.
Nešťastné Troje věže v plameni,
smrtící oštěp, meč bijící v štít,
zápas a krev a křik – ten obraz skryt
je v mozku tajných koutech nejblubších,
však cítíme až v hloubi duši svých
objetí Troila a Cressidy.
Pryč, pestrá kroniko! Pryč, podvody!
planeto chmurná v činů vesmíru!
ty moře, které věčně ve víru
bouříš kol břehů lidské paměti!
Mnohý vrak vetchý v par tvých objetí
jak brdá loď náš obluzuje zrak;
a mnohý koráb jako v kleci pták
nespuštěn leží v docích uvězněn.
Kdo dbá, zda sova letí nad stěžněm
velkého admirála Athénských?
Zda Alexander v čele vojenských
svých síků Indus překročil, kdo dbá?
Zda Odysseus z dřimot Kyklopa
mukami vzbudil, kdopak dbá? Však víc
než to nás jímá obraz krasavic:*

*Julie, v okně s květy, roztoužení,
s dětinským sněním něžné rozloučení,
Heronin pláč a Imogenin žal
neb Pastorella, kterou lupič jal,
to věci jsou, nad nimiž rozjímat
je třeba s větším zanícením snad,
než nad zánikem říší světových.*

(Básně 114).

Kromě živelného odporu k válkám a násilí vyjadřují citované verše také nechuť ke kultu »hrdinů« a řemeslných válečníků, kteří nezasluhují, aby je básník opěvoval. Keats zavrhuje historii, zvětčující a oslavující činy vojevůdců, dobyvatelů a dobrodruhů a přikládající jim takto nezasloužený význam. Taková historie je »pozlacená podvodnice« (gilded cheat), protože události a osobnosti, které nepřinesly lidstvu nic dobrého, ba právě naopak jen zkázu, utrpení a zlo, nejsou skutečně slavné ani významné. Pokud jde o děje dávnější minulosti, ty nás už nemohou ani vzrušovat ani dojímat. »Pestrá kronika« (pageant history) skresluje dějiny lidstva také tím, že si nevšímá pravdu významných dějů a osob a nezachovává v paměti věci, které nás podněcují k vícejším citům a plodnějším myšlenkám než zánik světových říší, protože mají význam konstruktivní a podporují a udržují život, místo aby jej ničily.

Pravdivé dějiny lidstva jsou tedy Keatsovi jakýmsi »letopisy lásky«. Neboť láska – a lze předpokládat, že Keats myslí nejen na lásku pohlavní, jejíž příklady uvádí, nýbrž na lásku člověka k člověku vůbec – je tvořivý životodárný princip, který vládne světu, kdežto hrabivost, nenávist a touha po moci, které jsou příčinou válek, jsou princip destruktivní, přinášející jen smrt a zkázu. Člověka, který miluje své bližní a chce jejich blaho, vzrušuje a dojímatá především historie milujících lidských srdcí. Takové je asi Keatsovo humanistické přesvědčení, které vyjádřil ve vstupních verších druhé knihy *Endymiona*.

Aby totéž přesvědčení vstípl i čtenáři co nejúčinněji, použil Keats velmi ostrých kontrastů. Zdá se, jako by chtěl názorně doložit první ze svých tří základních básnických axiomů, tj. že »poesie má překvapovat krásnou upřílišeností« (*Dopisy* 108), a s tímto úmyslem volil kontrastní obrazy i kontrastní slovní výraz. Bohužel však v obém, v obrazech i v jejich vyjádření, značně překročil uměleckou míru a proto jeho verše nepůsobí tak přesvědčivě, jak si přál. Především nečinil dobře, že pro znázornění záporných stránek lidského jednání si vybral příklady z dějin (z válek mezi Řeky a Trojany a z výprav Alexandrových), kdežto pro obraz kladných postav zvolil výlučně příklady z literatury (z Chaucera, Marlowa, Shakespeara a Spensera). Kontrast mezi zápornými historickými fakty a kladnými básnickými výmysly pochopitelně oslabuje ideovou přesvědčivost Keatsovy myšlenky. Oslabením je i to, že do protiváhy k událostem, které v své době nesmírně hluboce zasáhly do osudů celých národů a velkých států, může Keats postavit jen milostné příběhy jedinců, i když připouštíme, že tyto jedince můžeme chápat jako representanty celého lidstva. To si asi Keats sám uvědomuje, jak vidět z posledních veršů citovaného úvodu, které jsme v překladu neuvedli; přesto je odhodlán bojovat za své pojetí, neboť »nečinnost v drásavém neklidu je ještě hroznější než rozdrčení při pokusu vztyčit vlajku Lásky na cimbuří poesie«:

..... *Fearfully*
Must such conviction come upon his head,
Who, thus far, discontent, has dared to tread,
Without one muse's smile, or kind behest,
The path of love and poesy. But rest,
In chafing restlessness, is yet more drear
Than to be crush'd, in striving to uprear
Love's standard on the battlements of song,
So once more days and nights aid me along,
Like legion'd soldiers.

(*Básně* 115).

Vroucí láska k člověku a k prostým lidem, inspirující celé básnické dílo Keatsovo, určovala už od začátku jeho spisovatelské dráhy pokrokový charakter jeho romantismu. »Sám obsah Keatsovy poesie, je-li správně chápán, vede k závěru, že v jeho osobě měla Anglie velkého básníka, který se inspiroval pokrokovými společenskými ideály.« (Anikst 252.) Je-li pokrokový romantismus, jak jsme už předeslali této úvaze, odrazem a projevem odporu nejširších společenských vrstev proti feudalismu a kapitalismu, nemůžeme básníka Keatsova typu zařadit jinam než k pokrokovým a revolučním romantikům Byronovi, Shelleymu, Hazlittovi a Huntovi (jako autoru básně *Původ svobody* a vydavateli pokrokového časopisu *Examiner*).

Objasnění Keatsova osobního a uměleckého vztahu k uvedeným spisovatelům je pochopitelně velmi významné pro určení jeho místa v soudobém literárním vývoji. Mimo Byrona, který se pohyboval převážně ve vyšším společenském prostředí a od roku 1816 žil až do smrti v dobrovolném vyhnanství v cizině, znal se Keats se všemi osobně a jeho vztah byl zvláště důvěrný k Huntovi. O jejich přátelství a vzájemném literárním a ideovém působení však promluvíme v jiné souvislosti. Keatsův poměr k Shelleymu byl vlažnější. Hazlitta si vážil ze všech nejvíc.

Byronovu poesii obdivoval Keats ještě než sám začal psát a svůj mladistvý zápal pro ni vyjádřil v jedné ze svých prvních znělek (v prosinci r. 1814).

BYRONOVI

*Jak sladkobolný, Byrone, tvůj zpěv,
ladící duši k stálé něžnosti
jak lkavá loutna sladké lítosti,
již odposlouchals tesklivý nápěv
a dál jej nes, ztichnout mu nestrpěv.
Ať hudbu tvou tíží stín žalosti,
jsi duši zdrojem sladkých radostí,
své smutky zárnou krásou přioděv,
jak mrak když skryje zlaté luny tvář,
však její lem zbarvuje světlý blesk
a temnou rouškou žebne ambry zář,
v mramoru černém bělostných žil lesk.
Dál, mroucí labuti, nás písní dař,
kouzelnou písní vyzpívej svůj stesk!*

(Básně 6).

V obdivu pro Byronovu poesii, zvláště pro první zpěvy *Childe Haroldovy pouti* a tak zvané východní básnické povídky, byl mladý Keats zajedno s většinou tehdejší pokrokové veřejnosti v Anglii a v celé Evropě. Zdá se, že i pro něho byl Byron z počátku »hlavním představitelem a nejvýznamnější postavou celého romantického hnutí, mužem, který v sobě soustředil základní kvality romantismu a svým inspirujícím příkladem jej vnutil civilisovanému světu« (Bowra: *The Romantic Imagination*, 149). Tento názor na Byrona ovšem nesdíleli konservativní a reakční romantikové, protože stál v opačném táboře politickém a zásadně se s nimi rozcházel i v otázkách filosofických, sociálních a estetických.

Také Keats poměrně záhy korigoval svůj starší, nekritický postoj k Byronovi. V jeho dopisech nenajdeme takřka jediné zmínky, která by neskrývala osten nepříznivé kritiky a nezdůrazňovala nepopíratelné osobní a umělecké nedostatky tohoto »literárního krále« (Dopisy 256), jehož básně se prodávaly po desíti tisících výtiscích a byly dychtivě čteny, překládány a napodobovány. Ale Keats nekritisoval Byrona ze závisti, nýbrž hlavně z důvodů uměleckých nebo ethických. Především se mu zdálo, že Byron dosahuje populárních úspěchů proto, že si svou práci příliš usnadňuje. »Mluvíš o mně a o Byronovi«, napsal v září 1819 bratru Jiřímu, »ale mezi námi dvěma je velký rozdíl. Byron popisuje to, co vidí, já zase to, co si představuji. Můj úkol je těžší« (Dopisy 413).

Nejvíc však Keatse pobožoval Byronův cynismus. Když plul se Severnem na léčení do Itálie, zastihla je v Biskajském zálivu silná bouře, která trvala půldruhého dne. »Když se bouře utišila, Keats četl Byronovo líčení bouře v *Donu Juanovi* a pojednou v návalu hněvu mrštil knihou na zem a zvolal: »Jak děsný příklad lidské povahy je tento člověk, kerý nachází jedinou radost v tom, že se kochá v líčení nejhorznějších událostí v lidském životě a pošklebuje se jim! Ale je to ubohá originalnost, tropit si smích z vážných věcí a zobrazovat vážně věci komické; a přece to fascinuje tisíce lidí právě proto, že to tak ďábelsky uráží jejich sympatie. V důsledku své zvrácené výchovy Byron předstírá, že sám cítí, a snaží se vštípití jiným, takové zvrhlé pocity, jaké u mnoha lidí vznikají právě z nedostatku vzdělání« (*Houghton* 212–213).

Keatsovy pozdější soudy o Byronovi jsou sice často nepříznivé, ale nikdy jim nelze vytknout ani osobní předpojatost ani neslušnou formu; zato Byronovy nepříznivé soudy o Keatsovi jsou diktovány hlavně osobní žárlivostí a jsou někdy tak hrubé, že vydavatelé Byronovy korespondence byli v nich nuceni nahradit řadu výrazů hvězdičkami. Byrona pravděpodobně naladil proti Keatsovi následující *passus* z básně *Spánek a poesie*, ve kterém Keats ostře napadl Byronova oblíbence Alexandra Popa a dogmatický klasicismus vůbec:

Is there so small a range

*In the present strength of manhood, that the high
Imagination cannot freely fly
As she was wont of old? prepare her steeds,
Paw up against the light, and do strange deeds
Upon the clouds? Has she not shown us all?
From the clear space of ether, to the small
Breath of new buds unfolding? From the meaning
Of Jove's large eyebrow, to the tender greening
Of April meadows? Here her altar shone,
E'en in this isle; and who could paragon
The fervid choir that lifted up a noise
Of harmony, to where it aye will poise
Its mighty self of convoluting sound,
Huge as a planet, and like that roll round,
Eternally around a dizzy void?
Ay, in those days the Muses were nigh cloy'd
With honours: nor had any other care
Than to sing out and sooth their wavy hair.*

*Could all this be forgotten? Yes, a schism
 Nurtured by foppery and barbarism,
 Made great Apollo blush for this his land.
 Men were thought wise who could not understand
 His glories: with a puling infant's force
 They sway'd about upon a rocking-horse,
 And thought it Pegasus. Ah dismal soul'd!
 The winds of heaven blew, the ocean roll'd
 Its gathering waves – ye felt it not. The blue
 Bared its eternal bosom, and the dew
 Of summer nights collected still to make
 The morning precious: beauty was awake!
 Why were ye not awake? But ye were dead
 To things ye knew not of, – were closely wed
 To musty laws lined out with wretched rule
 And compass vile; so that ye taught a school
 Of dolts to smooth, inlay and clip, and fit,
 Till, like the certain wands of Jacob's wit,
 Their verses tallied. Easy was the task:
 A thousand handicraftsmen wore the mask
 Of poesy. Ill-fated, impious race!
 That blasphemed the bright Lyrist to his face,
 And did not know it, – no, they went about,
 Holding a poor, decrepit standard out
 Mark'd with most flimsy mottos, and in large
 The name of one Boileau!*

(*Básně 71–73; český překlad viz na str. 82).*)

Byron totiž v teorii plně souhlasil s osvícenským klasicismem, třebaš ve vlastní básnické praxi porušoval zpravidla téměř všechny jeho zásady. Když mu nakladatel Murray poslal do Itálie mezi jinými knihami také poslední svazek Keatsových básní, Byron mu napsal: »Prosím vás, neposilejte mi už žádné jiné knihy než vzácné a rozhodně dobré. Na mém stole leží taková spousta braku od Keatse a podobných, že se na něj stydím podívat . . . Už žádného Keatse, prosím vás – sedřete mu kůži za živa; neudělá-li to některý z vás, budu mu ji musit sedřít sám; pitomé blbosti toho paňáci jsou nesnesitelné« (*Colvin 481*).

Později, snad pod vlivem Shelleyho, Byron pozměnil své mínění o Keatsově poesii a vyjádřil se dokonce velmi pochvalně o jeho *Hyperionovi*. Také často citovaná strofa z XI. zpěvu *Dona Juana*, napsaná asi dva roky po Keatsově smrti, uznává Keatsovo nadání a lituje, že jeho dílo zůstalo nedokončeno, ale její tón není zcela prost opovržení, protože Keats byl tak slabý, že podlehl nepřítznivé kritice. Není třeba ovšem podotýkat, že tato domněnka byla nepravdivá.

*John Keats, who was killed off by one critique,
 Just as he really promised something great,
 If not intelligible, without Greek,
 Contrived to talk about the gods of late,*

*Much as they might have been supposed to speak,
Poor fellow! his was an untoward fate;
'Tis strange the mind, that very fiery particle,
Should let itself be snuffed out by an article.*

Byronovo opožděné a polovičaté uznání spíš uškodilo než prospělo Keatsově posmrtné pověsti. N. Djakonovová v bystré recenzi sovětské učebnice dějin anglické literatury v období romantismu (která vyšla v mém překladu také u nás; viz bibliografii) právem vytýká autorům, že »v úvodu i v kapitole o Keatsovi se přikládá přehnaný význam Byronově zdrženlivé a blahosklonné pochvale Keatsové«. Upozorňuje na to, že »Byron po několik let nenacházel dost ostrých slov, aby vyjádřil svou nechuť ke Keatsovi jakožto – podle jeho mínění – podřadnému básníkovi a hanobiteli Popovu . . . Teprve Keatsova smrt a upřímný zármutek Shelleyho, který si Keatse velmi vážil, přiměly Byrona, aby poněkud změnil svůj tón. Citovat však – a k tomu ještě neúplně – posměšnou pochvalu Byronovu jako *doklad* převratu v Keatsově tvorbě je při nejmenším podivné« (*Novyj mir*, roč. XXX, č. 10).

Mnohem větší službu prokázal Keatsově památce druhý – a podle mého mínění geniálnější i revolučnější – anglický pokrokový romantik Shelley v elegii *Adonais*, napsané roku 1821. V předmluvě ke své básni vyslovil sice Shelley rovněž mylnou domněnku, že příčinou Keatsovy choroby a smrti byl nepřátelský posudek *Endymiona* v toryovském čtvrtletníku *Quarterly Review*, který »krutě zranil Keatsovu citlivou mysl«, takže »básníkovo rozrušení skončilo tím, že mu praskla krevní céva v plicích, načež následovaly rychlé souchotiny, a ani pozdější uznání pravé velikosti jeho schopností z úst upřímnějších kritiků nedokázalo vyléčit ránu, která mu byla tak hanebně zasazena«; Shelley však současně prohlásil, že na základě svých zralých prací, zejména nedokončeného *Hyperiona* má Keats »plné nároky na místo mezi nejgeniálnějšími spisovateli, kteří jsou ozdobou naší doby«.

Keats se seznámil s Shelleyem prostřednictvím Huntovým, v jehož domě se také oba mladí básníci častěji setkávali a hovořili o nejrůznějších otázkách, které je zajímaly, filosofických, náboženských, politických a uměleckých. Shelley zřejmě cítil ke Keatsovi větší náklonnost než Keats k němu. Mohl mu také na základě svého hlubšího vzdělání filosofického a bohatějších zkušeností básnických poskytnout cenné rady. Ale Keats se vyhýbal důvěrnější známosti s Shelleyem, protože se obával, aby příliš úzký styk se silnější osobností nespoutal jeho vlastní vývoj. Leigh Hunt vysvětloval Keatsův vlašný a zdrženlivý poměr k Shelleymu tím, že Keats »byl příliš citlivý v otázce svého původu a byl nakloněn vidět v každém urozeném člověku přirozeného nepřítele« (*Colvin* 71). Není však pochyby, že Shelley příznivě ovlivnil nejen Keatsovo pokrokové citění, ale i jeho tvorbu. Podle Shelleyova bratrance Medwina Keats a Shelley dokonce určitou formou spolupracovali. Domluvili se, že v přátelském soutěžení napíše každý epickou skladbu, Shelley *Vzpouru Islamu* a Keats *Endymiona*. V *Endymionovi* Keats nepochybně psal pod vlivem *Alastora* a *Hymnu na intelektuální krásu*, ačkoliv se jinak snažil vymknout Shelleyho vlivu i tím, že odmítl jeho pozvání, aby s ním strávil léto v Great Marlow. Podle Colvina byl i Shelley ovlivněn Keatsem, a to v *Odpoutaném Prometheovi* i v některých jiných básních (*Colvin* 239–241).

Už v prvních měsících jejich přátelství radil Shelley Keatsovi, aby nepublikoval své nevyzrálé básně a raději posečkal s vystoupením před veřejnost, až jeho nadání dospěje. Této dobře míněné rady, jejíž správnost si Shelley ověřil na svých vlastních

veršovaných i prosaických prvotinách, Keats neuposlechl. Později však uznal, že měl Shelley pravdu. Vidíme to z pozoruhodného dopisu, který napsal 16. srpna 1820 v odpověď na Shelleyho srdečné pozvání do Itálie:

»Jsem velmi vděčen a potěšen, že jste mi v cizině a s myslí téměř přeplněnou vlastními starostmi napsal tak přátelský dopis. Jestliže nevyužiji vašeho pozvání, zabráni mi v tom jen okolnost, kterou nechci předvídat, protože mi leží příliš na srdci. Není pochyby, že anglická zima by mne zabila, a to velmi zdoluhavým a ohavným způsobem. A proto musím odcestovat do Itálie po moři nebo po zemi, jako voják, který kráčí proti hlavním nepřátelského dělostřelectva. Prozatím jsem na tom nejhůř s nervy, ale přesto cítím úlevu, když si pomyslím, že at se stane cokoli, nebudu nucen zůstat na jednom místě tak dlouho, než bych pojal nenávisť ke čtyřem sloupkům jedné postele. Těší mě, že se vám aspoň trochu zamlouvá moje slabá báseň« (*Endymion* - K. Š.), »kterou bych velmi rád vymazal z paměti, kdyby to bylo možné a kdyby mi záleželo na dobré pověsti tak jako kdysi. Dostal jsem výtisk *Cenci*, který jste mi poslal po Huntovi. Mohu však posoudit jen jednu stránku vaší skladby, její poetičnost a dramatický účinek, to jest věci, které mnozí duchové dnes považují za mamon. Říká se, že dílo musí mít nějaký účel, kterým může být Bůh – *umělec* musí sloužit mamonu – musí být »soustředěný do sebe«, snad i sobecký. Vy mi jistě odpustíte upřímnou poznámku, že byste měl krotit svou velkomyslnost a být víc umělcem a „vylévat každou skulinu“ svého thematu zlatem. Ale představa takové sebekázně vám jistě připadá jako studené okovy, protože jste snad nikdy neproseděl půl roku se složenými křídly. A nezní taková řeč divně z úst autora *Endymiona*, jehož mysl byla jako balíček rozházených karet, – ale teď jsem už pohromadě a dokonale vyrovnaný. Moje obraznost je klášter, ve kterém jsem mnichem – musíte si moje metafory vysvětlit sám. Každého dne očekávám vašeho *Promethea*. Kdyby se mi splnilo mé přání, měl byste jej dosud ležet v rukopise – anebo byste teprve dopisoval druhé jednání. Vzpomínám si, jak jste mi na Hampstead Heath radil, abych nevydával svoje první nepodařené výtvořky – nyní vám oplácím stejnou radou. Většina básní ve svazku, který vám posílám,⁹⁾ byla napsána asi před dvěma roky a nikdy bych je nebyl vydal, kdybych nedoufal, že mi něco vynesou. Vidíte tedy, že jsem dost ochoten řídit se vaší radou nyní. Musím ještě jednou vyslovit svůj hluboký pocit vděčnosti za vaši laskavost a připojuji také upřímné pozdravy a díky paní Shelleyové. Doufám, že vás brzy uvidím, a jsem

Váš hluboce upřímný

John Keats.«

(*Dopisy* 506–508).

Shelleyho porozumění pro Keatsův básnický talent se zakládalo mimo jiné také na souladu obou básníků v názorech sociálních a politických. Ještě průkaznějším svědectvím o Keatsově pokrokovosti je však vztah mezi ním a Williamem Hazlitem. Hazlitt neměl tutéž sílu prorockého vidění šťastnější budoucnosti, kterou je prodchnuto dílo Shelleyho, ale přesto patří k předním anglickým revolučním romantikům. Nejen že nenáviděl současnou politickou a literární reakci, ale bojoval

⁹⁾ Huntův výtisk tohoto posledního svazku Keatsových básní byl nalezen otevřený v kapse utonulého Shelleyho a spálen s jeho pozůstatky na hranici (*Dopisy* 507).

svými uměleckými a publicistickými pracemi proti všem nepřátelům svobody a lidských práv jako náruživý obhájce ideálů francouzské buržoasní revoluce, zčásti i osvícenské filosofie a estetiky. K pokrokovému romantismu se hlásil též svou britkou kritikou kapitalistické ekonomiky a buržoasního liberalismu. Je dokladem vyspělosti Keatsova úsudku, že viděl v Hazlittovi kladný příklad pokrokového a bojovného myslitele i kritika a že si jeho osobnosti a díla nesmírně vážil, a to ještě před tím, než se s ním seznámil a spřátelil.

Ačkoliv se nám nedochoval žádný z dopisů, které snad spolu vyměnili, setkáváme se v Keatsově korespondenci velmi často s Hazlittovým jménem. A všechny Keatsovy zmínky o Hazlittovi jsou příznivé a plny upřímného obdivu. Nejstarší pochází z března roku 1817 (v dopise Reynoldsovi, který se s Hazlitem také dobře znal). Později téhož roku, a zase v dopise Reynoldsovi, se Keats zmiňuje o tom, že četl právě Hazlittovu knihu essayů *The Round Table* a praví: »Vím, že si Hazlitt myslí, že si ho neváží víc než nějakých deset lidí na světě – přál bych si, aby se přesvědčil, že tomu tak není« (*Dopisy* 48). Jindy v humorně psané, ale vážně míněné charakteristice svých osobních zálib a vlastností, uvádí Keats jako důležitý rys svůj »obdiv pro Hazlitta« (*ib.* 312); a když vydal Hazlitt svou slavnou knihu *Postavy Shakespearových her*, napsal Keats v dopise malíři Haydonovi v lednu roku 1818: »Tři věci v naší době jsou radostné – Wordsworthova *Vycházka*, tvoje obrazy a Hazlittův hluboký vkus« (*ib.* 79).

Když uvažoval o plánu studia, kterým chtěl prohloubit a doplnit své vzdělání, napsal Keats, že doufá, že za rok pilné práce bude moci požádat Hazlitta o radu, jak se nejlépe pustit do studia metafysiky (*ib.* 137). Byl jedním z mála lidí, kteří četli Hazlittovu neprávem opomíjenou filosofickou úvahu *Principy lidského jednání* (měl ji také ve své knihovně), dokazující, že nesobeckost a obětavost jsou přirozené vlastnosti lidské povahy. A jak vidět z Keatsových dopisů a básní, vřele souhlasil s Hazlittovým názorem, který bojuje proti soudobému reakčnímu učení, že základem lidské přirozenosti je sobectví a hlavním motivem lidského jednání osobní prospěch. S Hazlitem souhlasil Keats také v hlavních názorech literárních a estetických, které znal z Hazlittových veřejných přednášek o anglických básnících a spisovatelích, z četby jeho článků a knih a z osobních rozhovorů. Je pochopitelné, že když uvažoval, jak by mohl najít obživu v oboru, kterému nejvíc rozuměl, v literatuře, zamýšlel se zase poradit s Hazlitem, který byl sám spisovatelem z povolání (*ib.* 396).

Hazlittův vztah ke Keatsovi byl rovněž přátelský, ale ne tak srdečně důvěrný, protože Hazlitt měl vůbec málo důvěrných přátel. Byl uzavřený a někdy dost nevrlý a ironický. Jeho škarohlídství a uzavřenost nebyly však důsledkem nenávisti k lidem. Ačkoliv Hazlitt dovedl nenávidět (jak Keats rovněž dobře vystihl, když jej nazval »your only good damner«, *ib.* 119), nenáviděl jen lidi, kteří si jeho nepřátelství právem zaslouhovali, na příklad »svatoušky a snoby« (the bigotted and the blue-stockinged, *ib.*).

O Keatsově poesii se Hazlitt vyjádřil velmi uznale, nevěnoval jí však bohužel podrobnějšího rozboru. V článku o Shelleyových posmrtných básních, otiskném v *Edinburgh Review* v červenci 1824, napsal: »Keats zemřel mlád; ale jeho »neštěstí mělo příliš mnoho let«. Záludný červ zahubil něžný květ, který pokrýval tvář, v níž mládí a geniálnost závodily s krásou; byl vystřelen šíp – zákeřný, sprostý a jedovatý, který ho vyšťval z vlasti se společníky chorobou a nouzí a ušťval jej do hrobu. A přesto jsou lidé, kteří dovedli pošlapat uvadlou květinu – lidé, jimž jsou zlomená srdce k smíchu –, kteří se hlasitě smějí nad urnou umlknuvšího genia a

hrají prodejnou a hanebnou hru s práchnivějícími kostmi svých obětí!« Vidíme, že ani Hazlitt neznal Keatse tak dobře, aby se nedomníval, že příčinou jeho smrti byla surová štvavá kritika, kterou se toryovská reakce pokoušela umlčet všechny pokrokovější spisovatele, nejen Keatse, Hunta, Byrona a Shelleyho, ale i Hazlitta samého.

Z Hazlittových drobnějších posudků o Keatsově poesii zaslouží zmínky jeho soud, že Keatsův *Endymion* je lepší než Shelleyho básně *Hymnus na Pana* a jeho uznání Keatsovy »ušlechtilé obraznosti a mohutné invence«. V Keatsově poesii viděl Hazlitt především mládí poesie; nebylo v ní ani mužného léta ani bohatého úrodného podzimu, protože Keats se jich nedočkal.

Zjišťovat v podrobnostech Hazlittův vliv na Keatsovo myšlení a umění tu není možné, třebaš obecnějších podobností bychom našli dost a dost. Pro nás však postačí už naznačené zjištění, že Hazlitt, Hunt a Shelley, v menší míře i Byron, přitahovali Keatse hlavně svým humanistickým a pokrokovým smýšlením politickým i uměleckým a svým nesmlouvavým odbojem proti neuspokojivé buržoasní skutečnosti. Pokud se některé z uvedených rysů projeví i v dílech romantiků reakčních, hlavně Wordsworthe, vážil si Keats i jich. Ale nejsilnější a nejpřirozenější duchovní příbuznost pociťoval přece jen ke spisovatelům pokrokovým.

Důraz, který jsme tu kladli na Keatsovy přátelské styky s ostatními pokrokovými romantiky, neznamená, že jeho vlastní pokrokovost byla jen výsledkem osobních vztahů a ideologických vlivů. Hlavním pramenem, z něhož vyvěraly jeho myšlenky a city i jeho umělecké a občanské sny o štěstí a dokonalosti, byl boj anglického lidu a pokrokové inteligence proti kapitalismu a reakční vládě. Těsnější styky s revolučními romantiky měly snad větší podíl na tom, že Keats na rozdíl od představitelů buržoasního liberalismu »stále více ztrácel víru ve výsledky buržoasního pokroku« (*Dějiny* 129) a třebaš, jak sám praví, neměl »dost uvažovací schopnosti« (*Dopisy* 173), aby dokázal nelidskost a nesprávnost kapitalistické ekonomiky, dobře vycítil, že kapitalismus nepřináší prospěch člověku a nezlepšuje hmotné podmínky pracujícího lidu.

Počínajíc rokem 1818, kdy měl Keats příležitost spatřit na vlastní oči, jak žije chudý venkovský lid v Anglii, ve Skotsku a v Irsku, a kdy se přiostrňoval boj mezi lidem požadujícím politická práva a zlepšení životních poměrů a vládou, která usilovala o udržení moci v rukou kapitalistů, přiostrňil se také Keatsův kritický vztah k buržoasní skutečnosti.

Přes to všechno jej nelze označit za romantika revolučního, protože nikdy nedospěl k přesvědčení, že společenské rozpory je nutno řešit revolucí. Jeho představa revoluční změny společenského řádu, jak ji zobrazil ve své jediné skladbě s revolučním thematem *Hyperionovi*, je zásadně odlišná od vědeckého historického poznání i od utopistických snů revolučních romantiků. Keatsova pokrokovost se tedy projevuje především v hlubokém humanismu a v opovržení k buržoasně aristokratické společnosti, a to tím víc proto, že ekonomická situace v Anglii doléhala i na něho velmi těžce v jeho vlastním soukromém životě.

Ačkoliv Keats nebyl za svého krátkého života odkázán na výdělek vlastních rukou, kapitál, který zdědil, nebyl velký; a ani to málo, co by mu bylo mohlo ulehčit život, když se připravoval k samostatnému výdělečnému povolání, nebylo mu plně dostupné. Je pravda, že nikdy nežil v bídě, ale hmotné starosti mu nebyly ničím neznámým. Proto jeho sympatie s chudým lidem měly jako všechny jeho hluboké city kořeny a oporu v osobní zkušenosti. Nejvíce dokladů těchto sympatií najdeme

v jeho korespondenci, ačkoliv o ně není nouze ani v jeho poesii. Téměř všechny vyjadřují kromě soucitu s vykořisťovanými lidmi také obžalobu vykořisťovatelů a implikují odsouzení kapitalistického řádu a buržoasní morálky.

V protestu proti kapitalismu byl Keats ještě radikálnější, než ve svých názorech politických, které ulpívají většinou na posicích liberalismu a reformismu. To vystihl i George Bernard Shaw v svém zajímavém příspěvku pro Keatsův jubilejní sborník roku 1921, kde vyzvedl Keatsovo pokrokové smýšlení, vyjádřené v charakteristice kapitalistických vykořisťovatelů v básnické povídce *Isabella čili Květináč s bazalkou*. Poslechněme si passus, který je jádrem Shawova článku: »Kdyby byl Morris žil tak krátce jako Keats, byl by ještě výlučnějším literárním básníkem, protože Keats dokázal velmi zvláštní čin; napsal totiž báseň, o které lze říci, že by ji byl mohl napsat Marx místo *Kapitálu*, kdybychom si mohli představit Marxe jako básníka. Je to *Isabella*. Úžasná obžaloba vykořisťovatelů a hrabivců, kterou Marx otrásl kapitalistickou civilizací až do základů, dokonce až do samého svržení kapitalismu v Rusku, je ve zkratce obsažena v následujících strofách:

*Ta krásná dívka s dvěma bratry žila,
co zbohatlí po předcích kupčících.
Pro ně se mnohá ruka lopotila
v ponurých dolech, dílnách blučících,
mnohá kdys pyšná bedra zkravvila
surová knuta; v řekách slnicích
celý den znaven mnohý otrok stál
a pro ně z vln kov vzácný rýžoval.*

*Pro ně potápěč na Ceylonu nab'
žralokům lačným všanc se vydával
a z uší krvácel; jen pro ně v krách
probodán šípy tuleň skonával.
Tisíce pro ně v bídě, v trampotách
dřely, co oni bděle půl, půl v snách
lebounce kolem skřípce otáčeli,
na kterém jiní trpěli a mřeli.*

*Proč byli pyšní? že jich vodotrysk
byl pyšnější než bědných pláč a hněv?
Proč byli pyšní? že čněl obelisk
před zámkem výše než žebrácký chlív?
Proč byli pyšní? že jich bmotný zisk
byl bobatší než starých Řeků zpěv?
Proč byli pyšní? tak se opět ptám,
proč byli pyšní jako Satan sám?*

Všechno, co myslí a cítí bolševik, když užívá fatálního přívlastku »buržoasní« je silně, plně a krásně vyjádřeno v těchto třech strofách, napsaných půl století před tím, než působením Marxovy planety začala opadávat mohutná vlna měšťáckého obchodního optimismu a samolibosti. Nic nemůže být literárnější, než jejich slovní výraz, který je až euphuistický. A přece jsou v nich obsaženy všechny zprávy „to-

vární komise“, které četl Marx, ale nečetl Keats, poněvadž v jeho době nebyly ještě sepsány. A proto je Keats spolu s Shelleyem mezi básníky věštcí a kdyby byl žil déle, určitě by byl přestoupil od *Hyperionů* a *Endymionů* na pevnou půdu skutečnosti jako plnokrevný moderní revolucionář«. (KMV 175).¹⁰⁾

Nejen citované tři strofy, ale celá básnická povídka o tragické lásce Isabellině a Lorenzově, jejíž thema si Keats vypůjčil z Boccacciova *Dekameronu*, je romantickou básnickou obžalobou nelidské podstaty kapitalismu. Odsuzuje ziskuchtivost, která znemravňuje člověka a dohání jej až k zločinu. Isabelliní kupečtí bratři jsou odstrašujícím příkladem znemravňující moci zlata a touhy po penězích. Isabella je naopak symbolem očišťující a povznášející síly nesobecké lásky a obětavosti. V kapitalistických společenských podmínkách však nemůže čistá láska zvítězit nad hrubou silou peněz. Proto končí Isabellin příběh tragicky. Pravdivý poznatek, že kapitalistický řád je nepřátelský lidské touze po kráse, dobru a štěstí, není vyvrácen ani básnickou spravedlností závěru, v němž vrahové Isabellina milence jsou nuceni uprchnout a opustit svůj majetek, když jejich zločin vyjde najevo.

V dopisech útočí Keats nejednou také na kapitalistickou ekonomickou teorii »šetrnosti«, která prohlašuje hromadění peněz za největší lidskou ctnost. Keats připouští, že obezřetnost a šetrnost může zlepšit hmotnou životní úroveň jednotlivců i společenských celků, ale nesmí být založena na bezohledném vykořisťování člověka člověkem, na ponižování lidské důstojnosti. V dopise bratru Tomovi, který jsme již

¹⁰⁾ Marx by byl jistě souhlasil s Shawem v jeho názoru na Shelleyho, protože Shaw vlastně jen parafrasuje Marxův výrok, že Shelley byl »revolucionář od hlavy až k patě« a kdyby nebyl zemřel v 29 letech, »vždycky by náležel k předvoji socialismu« (*Dějiny* 343). Méně příznivě se vyslovil Marx o revolučnosti Byronové a domnívám se, že podobně asi by byl soudil o Keatsovi. Shaw však má pravdu, když zdůrazňuje Keatsovo protiburžoasní smýšlení a ukazuje, že tento typicky »literární« básník byl člověk stejné mravní odvahy a kritické výbojnosti jako Shelley. Pokud jde o »literární« charakter větší části Keatsovy poesie, zvláště z doby před rokem 1818, Keats sám si dobře uvědomil, že je to hlavní překážka na jeho cestě k pravdivému umění, a v epickém fragmentu *Pád Hyperionů* tuto svou starší poesii nemilosrdně zavrhl, když napsal:

*A výšiny té dostihne jen ten,
pro něbož strasti světa strastmi jsou
a nedají mu klid ni na chvíli.
Však kdo chce v světě najít zákoutí,
kde bezstarostně prospal by své dny,
ten jenom náhodou sem přichází,
by zbynul tam, kde skoro zbynuls ty«.
»Zda nejsou v světě tisíce«, dím já,
neb povzbudil mne její klidný hlas,
»kdo milují své bližní až za brob,
kdo cítí strašnou bolest nad světem,
a víc, kdo dřou se jako otroci
pro dobro lidstva? Jinak by můj zrak
i jiné zřel tu – ale jsem zde sám«.
»Ti, o nichž mluvíš, nejsou blouznivci«,
pravila, »ani slabí snilkové;
pro ně je zázrakem už lidská tvář
a hudbou zase šťastný lidský hlas
a nic je nenutí, by přišli sem;
však ty jsi zde, neb míš než oni jsi;
čím světu ty a tobě podobní
můžete prospět?«*

(*Básně* 396).

citovali, vytýká puritánské morálce, která byla morálkou nastupující buržoasie, že nedovoluje lidem plně rozvíjet přirozené sklony k životním radostem. »Nemám dost uvažovací schopnosti, abych vyvrátil učení o šetrnosti a rozhodl, do jaké míry je v souladu s důstojností lidské společnosti nebo se štěstím chalupníků, dovedu jen poukázat na několik hrubých kontrastů. Byly prsty stvořeny, aby svíraly dukát nebo bílou ručku? Byly rty stvořeny, aby držely péro, nebo aby líbaly? A přesto je chudý člověk ve městě vyloučen ze společnosti svých bližních; a venkovská žena, není-li šetrná, musí žít ve špině a velké nouzi. V nynějším stavu společnosti je to nevyhnutelné; a to mě přesvědčuje, že svět je ještě velmi mladý a velmi nevědomý a že žijeme v barbarském věku« (*Dopisy* 173).

Za »velekněze šetrnosti« prohlásil Keats lorda Burleighe, »politického drzgrešli, který vypadá« (na portrétu, který Keats popisuje - K. Š.) »jako farizej, který byl právě usazen nějakým bon-motem z evangelia« (*ib.* 493). Zajímavé je, že se Keats nikde nezmiňuje o Benthamovi, hlavním hlasateli kapitalistické ekonomiky šetrnosti a užitečnosti, jehož učením se řídili skoro všichni současní političtí ekonomové, ačkoliv Bentham byl důvěrným přítelem Huntovým. Keatsova charakteristika lorda Burleighe, předního ministra královny Alžběty, opět dokazuje básníkův odpor ke kapitalistické ekonomické teorii a praxi. Šetrnost vytýká Keats jako záporný povahový a politický rys i Benjaminu Franklinovi a Washingtonovi (*Dopisy* 235), kterých si jinak vážil pro účast na osvobození amerických kolonií od britské nadvlády. Američany, zdá se, neměl ve zvláštní oblibě zejména po tom, co se jeho bratr Jiří vystěhoval do Spojených států, aby se tam živil jako farmář, když nenašel zaměstnání v Anglii. Jiřímu se z počátku nevedlo v Americe nijak skvěle a vinu na tom přičítal on i jeho bratr nepoctivému jednání obchodníka a přírodopisce Audubona, který prodal Jiřímu zboží, ačkoliv věděl, že člun, na kterém bylo naloženo, se potopil (*Dopisy* 399). Keats instinktivně nedůvěřoval Audubonovi a vytýkal Jiřímu, že si dal od Audubona namluvit, že je bohatý, ačkoliv se ukázalo, že nemá peněz, aby Jiřímu nahradil škodu. »Na mou věru, jsem přesvědčen, že nejsi schopen jednat s lidmi, aspoň ne s Američany«, říká Keats. Ale on sám byl ještě méně schopen jednat s lidmi tak, aby z toho měl prospěch. Sám to přiznává, když píše, že ani on ani jeho bratr Jiří nepatří k lidem, kteří dovedou vydělávat peníze (»are no gainers of money«, *Dopisy* 441).

Keats měl mnohem blíž k lidem, kteří se živi poctivou prací vlastních rukou a mozku, než k těm, kteří kořistí z práce jiných. U buržoasního publika měl pověst »tkalcovského tovaryše«, jak sám trefně poznamenává v září roku 1819 v dopise Jiřímu (*ib.* 399). Nezískal si jeho přízeň, a není divu, že k tomuto publiku cítil opovržení z důvodů jak politických, tak mravních a uměleckých jako k lidem reakčního smýšlení, kteří jsou otroky honby za penězi a nedovedou rozeznat poctivé umění od módního braku. K takovým lidem patřil i Keatsův poručník Richard Abbey, velkoobchodník s čajem, který spravoval Keatsovo dědictví a pečoval o výchovu Keatsovy nezletilé sestry Fanny.

Pro Abbeyho byl Keats při nejmenším bláhový snílek, protože nedokončil lékařská studia a rozhodl se živit spisovatelstvím, dokonce psaním veršů. Pro Keatse byl Abbey člověk chladného praktického rozumu a konservativních názorů, snad poctivý, ale rozhodně bez smyslu pro cokoli mimo hmotný zisk a buržoasní morální konvence. Tito lidé si pochopitelně nemohli rozumět a Keats se s Abbeym nerozešel zcela ve zlém jen proto, aby mu poručník neznemožnil navštěvovat Fanny, která bydlela v Abbeyho rodině.

Z toho, co bylo dosud zjištěno o vzájemném poměru Keatse a jeho poručníka, vyplývá pravděpodobnost Finneyho výkladu jedné z nejzáhadnějších básní Keatsových, znělky *Before he went to feed with owls and bats*.

*Než s netopýry, výry hodoval,
Nebukadnezar měl příserný sen,
horší než selka snící s úděsem,
že v mléce krysy s myšmi mají bál.
»Dobrého krále koček« zavolal,
mladého Daniela, příští den;
ten vytrhl mu břevno z oka ven
řka: »Za tvůj trůn bych, králi, groš nedal!«
Nedávno trochu podobný sen měl
hlupců a kupců preudatný dav
a tak se vyděsil – zní fáma ta –
že byt byl na mol, každý Daniel
tu lživou chásku může bnát jak brav,
když řibne: »Tys ta blava ze zlata!«*

(*Básně* 54).

John Middleton Murry poznamenává k této znělce, že mu je její »smysl naprosto nejasný« (*Básně* 52r). Nepovažuje tedy za průkazný dohad Clauda Finneyho, že »nějakou dobu po rozhovoru s Abbeyem«, ve kterém Keats oznámil svému poručníkovi, že nehodlá pokračovat ve studiu medicíny, »Keats o něm mluvil se svým přítelem Henrym Stephensem a složil na Abbeyho tento žertovný sonet. V celé znělce se rozvíjí kontrast mezi Nebukadnezarem a Danielem, Abbeyem a Keatsem, peníze a uměním. Pestrý dav Abbeyů, hlupců a kupců, jejichž modlou jsou peníze, měl hrozný sen, že přinutí Keatse, aby se stal lékárníkem; ale Keats, mladý Daniel poesie, na ně vybuchl „vy jste ta zlatá hlava“, a jejich prolhané rty zbledly« (*Finney* 143). Mám za to, že Finney vystihuje aspoň jádro toho, co chtěl Keats svou znělkou vyjádřit, i když není dokázáno, že skutečně Nebukadnezarem myslel Abbeyho a Danielem sebe samého. Je jasné, že Keats ve své znělce napadá lidi, kteří se klanějí zlaté modle a opovrhují uměním. Jeho básně je protest proti kapitalismu a buržoasní ideologii.

Tragický rozpor mezi básníkovým snem o pravdivé krásě a nenáviděnou skutečností se odrazil svéráznou formou v Keatsových posledních epických básních, zejména v *Lamii* a v obou variantách nedokončeného mythologického eposu o Hype-riónovi: Thema obou skladeb čerpá Keats z antických řeckých bájí, ale jejich skutečný ideový obsah je úzce spjat se soukromým a společenským světem básníkovým. Autobiografická a společensko-historická inspirace je v nich tak těsně stmelena i v ideově uměleckou jednotu, že můžeme jednu od druhé odloučit jen umělým analytickým zásahem. Pro naše zkoumání není však takového rozboru třeba, protože obecná idea obou skladeb, o kterou nám tu především jde, je zřejmá téměř na první pohled.

V *Lamii*, kterou Keats psal v roce 1819 a dokončil před 5. zářím toho roku, rozvedl a originálně přepracoval starý příběh, který našel v Burtonově *Anatomii melancholie*, o šťastné lásce a tragické záhubě dvou milenců, korintského mladíka Lycia a hadí ženy Lamie. Příčinou milostné tragedie je Lyciův starý učitel, sofista

Apollonius, který pozná v Lamii čarodějkou a svým pronikavým pohledem ji přinutí rozplynout se a zmizet před očima nešťastného Lycia. Chce jej tím vyléčit z jeho milostného poblouznění. Ale ve skutečnosti způsobí mladíkovu smrt, protože Lycius nepřežije ztrátu milované ženy.

Svým alegorickým příběhem vyslovil Keats rozsudek nad »chladnou filosofií«, která bere lidem jejich krásné iluze a nedovede je nahradit stejně krásnou pravdou. To je smysl veršů:

*Co Lamii dáš a co Lyciovi?
Co přemoudrému Apolloniovi?
Na její čelo vložím věneček
z vrbových listů, zmijí jazyček;
a jinochovi s thysu máky dám
by oči zavřel, zapomnění tmám
propadl; starci učenému však
necht ostrice a jizlivý bodlák
na spáncích válčí. Filosofie
svých chladem všechna kouzla zabije.
S bázní zřels kdysi dubu v nebi plát,
nyní však známe její tkáň i sklad:
jeť v nudném katalogu všedních věcí.
Andělům křídla přistříhují vědci,
tajemství řeší bravě učeností,
vzduch přízraků a doly skříteků zhostí,
rozpletou dubu – půvab Lamiin
jich vinou kdysi rozplynul se v stín.*

(Básně 388).

Poněvadž Keats, jak víme ze studia jeho života a díla, nebyl nepřítelem pravdivého vědeckého poznání, nemůžeme jeho obžalobu »filosofie« vykládat jinak, než v tom smyslu, že Keats odsuzuje nepravou vědu, především dogmatický mechanistický materialismus osvícenské epochy i jeho vlastní doby. Nelze ovšem popřít, že jeho výroky jsou příliš obecné a mohou proto být chápány jako odmítání vědeckého poznání, v němž vidí básník nepřítele lidských ilusí.

Ideově vyvrážděnější a pokrokovější je nedokončený epos *Hyperion*, o němž se velmi pochvalně vyslovili Shelley i Byron a většina pozdějších kritiků Keatsovy poesie. Keats pojal záměr napsat epos o svržení Titána Hyperiona Apollonem už roku 1818 a pracoval na své básni s přestávkami hlavně na konci roku 1818 a v první polovině roku následujícího. Poněvadž však nebyl spokojen se svým dílem, rozhodl se básně přepracovat.

Tak vznikl *Hyperionův pád*, který však zůstal rovněž nedokončen. Rozhodnutí přepracovat tak rozsáhlou skladbu svědčí o tom, že jí Keats sám přikládal veliký význam. V dokončení mu zabránila nejen vlastní ideová nejasnost a překážky charakteru formálního, nýbrž i choroba, která mu od podzimu 1819 den se dne ztěžovala vytrvalejší a namáhavější nervové vypětí, jaké vyžaduje větší umělecké dílo.

Hyperion i *Hyperionův pád* byly inspirovány jako každá významnější básně Keatsova třemi činiteli: soudobou historickou skutečností, osobní zkušeností a lite-

raturou. Literatura dala Keatsovi thema, postavy a kostru epického děje a do značné míry ovlivnila i jeho básnické obrazy, verš a styl. Historická společenská skutečnost a osobní lidská a umělecká zkušenost byly zdrojem ideového obsahu a hlavně alegorického smyslu skladby. Detailní alegorický smysl obou variant *Hyperiona* nebyl dosud uspokojivě objasněn; ale zdá se nesporné, že základní idea básně je idea revoluční, konkrétně inspirovaná francouzskou buržoasní revolucí. Nepochybný je také fakt, že zvláště v *Hyperionově pádu* vyjádřil Keats přímo anebo alegorickou formou také své osobní životní a umělecké rozpory, touhy a záměry. Jak o této stránce Keatsovy básně správně řekl Ralph Fox v knize *Román a lid*, Keats »se pokusil v své největší básni podat samu podstatu revolučního boje velkého tvůrčího umělce. Skutečně velký spisovatel musí totiž vždy bez ohledu na své politické názory projít strašným, revolučním bojem se skutečností« (Dějiny 130).

Hlavní obecně filosofický závěr, k němuž dospěl Keats v své osobité koncepci antického mythu o vzpouře Olympanů proti vládě Saturnově a o porážce Titánů, mezi nimi i boha slunce Hyperiona novými bohy, je vyjádřen v řeči Titána Okeána:

*Nás svrhl svatý zákon Přírody,
ne hrom ni Zeus. Ó, velký Saturne,
tys dobře zbadal vesmír atomů,
však již jen proto, že ty králem jsi,
svou plnou svrchovaností jen slep,
tma jednu cestu kryla zrakům tvým,
tu, již jsem k věčné pravdě krácel já.
Tož slyš: jak nebyls proní z mocí všech,
tak nejsi poslední; toť nemožno.
Ty nejsi počátkem ni skončením.
Tma mateřská a Chaos zplodil světlo,
plod prvý tobo varu vnitřního,
a kvasu rmutného, jenž v sobě zřál
k svým cílům záračným. I nadešla
ta zralá hodina a světlo s ní:
a oplodnivši svého původce,
tak světlo probudilo k životu
veškerou světa hmotu nesmírnou.
V té právě chvíli naši rodiče
se objevili – Nebesa a Zem:
z nich vzešels ty, pak my, náš obří rod,
co vládci nových, luzných království.
Teď slyš trud pravdy, kdo v ni vidí trud;
Ó, bláhovost! vždyť nahou pravdu snést,
všem okolnostem klidně zřítí v tvář,
toť vrchol moci výsostné. Nuž, vez!
Jak Nebe, Zem jsou mnohem krásnější
než Tma a Chaos, třeba vládli kdys;
jak my jsme víc než Nebesá i Zem,
neb máme formu, krásný, pevný tvar
a vůli, družnost, volnost v jednání
a tisíc znaků žití čistšího;*

*tak nám jde v patách svěží dokonalost,
moc krásou silnější, z nás zrozená,
nás předčít určená, jak starou Tmu
my v slávě předčíme: tož zdolání
my nejsme víc, než Chaos beztvářý
byl námi přemožen*

*nebo to je věčný řád,
by první krásou prvním v moci byl;
ba řádem tím zas může vítěze
rod jiný vehnat v žal, jenž svírá nás.*

(Bibl 176–178).

Okeanova řeč hlásá smíření s nevyhnutelným osudem, ale Keats vyjádřil, co sám věřil, v posledních citovaných verších, že nejkrásnější má být podle zákona přírody také nejmocnějším. Pravý hluboký význam těchto slov vysvitne, když si uvědomíme, že krásou rozumí Keats pravdu, jak potvrzuje jeho *Óda na řeckou urnu*. Nejmocnější mají tedy být ti, kdo dosáhli nejvyššího pravdivého poznání, to jest nejvyšší možné dokonalosti.

Obecnou historickou koncepci Keatsovy skladby dobře charakterisoval Samarin, když napsal, že »oslavou vítězství Olympanů Keats vyjádřil své přesvědčení o nevyhnutelném vítězství nového nad starým, a připomíná čtenáři, že žádná moc není věčná; vítězství Olympanů byla jen jedna ze změn, k jakým věčně dochází ve vesmíru. Myšlenka o tom, že zrovna jako Titánové musí padnout i Olympané, je pro básníkův světový názor velmi důležitá. Právně v ní našly odraz Keatsovy pochyby o trvalosti buržoasní vlády, jeho zklamání banální představou »zlatého věku«, jehož nástup prorokovali spisovatelé buržoasně liberálního tábora« (*Dějiny* 130–131).

Sporný se však zdá vztah revoluční ideje *Hyperiona* k francouzské buržoasní revoluci. Samarin tvrdí, že »v boji nepřátelských nadpřirozených sil, zobrazeném v *Hyperionovi*, se odrazil v romantické formě reálný historický obsah Keatsovy doby, grandiosní společenský převrat, definitivní zánik starých feudálních základů, které vystřídala vítězná buržoasní společnost« (*ib.* 129). Jinými slovy, Keats oslavil v *Hyperionovi* vítězství francouzské buržoasní revoluce nad feudalismem. Djakonovová v své výše citované recenzi vytyká tento výklad jako příliš »přímočarý« a prohlašuje, že Samarinův »domněle konkrétní historický komentář jen zatemňuje smysl básně, která má *abstraktní* charakter«. Profesor Garrod stejně jako Samarin vidí v Keatsově zobrazení Jupiterova vítězství nad Saturnem a Hyperionova vystřídání Apollonem obraz vítězství francouzské revoluce nad starým režimem (*Garrod* 69). Aspoň to připouští jako jeden z možných výkladů. Naproti tomu Anikst vidí »alegorický význam básně v tom, že v porážce Titánů a Hyperiona Keats truchlil nad porážkou francouzské revoluce« (*Anikst* 254). A Finney, který se zajímá hlavně o podrobné zjištění Keatsových literárních pramenů, se domnívá, že Keats »zamýšlel zobrazit porážku Titánů jako zánik humanistického zlatého věku světa, a vítězství Olympanů jako triumf sociální tyranie ve světě, který degeneruje v průběhu stříbrného, bronzového a železného věku. Na konci svého vidění by byl Keats předpověděl znovunastolení humanistického věku prostřednictvím výchovy, která by vymýtila zlo z lidí a nespravedlnost z lidské společnosti. To by byl zobrazil v Apollonovi, inspirovaném Monetou, bohyní paměti, jakožto Mesiáši humanistického millenia.« (*Finney* 518.)

Finney tedy v zásadě souhlasí s názorem Anikstovým, že v porážce Titánů Keats truchlil nad porážkou francouzské revoluce.

Jak vidíme, jde tu o dva protikladné názory na vztah Keatsova *Hyperiona* k francouzské buržoasní revoluci. Jeden názor tvrdí, že vítězství Jupiterovo nad Saturnem zobrazuje vítězství revoluční buržoasie na feudalismem, druhý tvrdí, že je obrazem vítězství kontrarevoluce a reakce nad pokrokem.

Rozřešení je nutno hledat v básni samé. Keats vylíčil Saturnovu vládu ve shodě s klasickými prameny sympaticky jako blahovolnou a mírumilvnou. Proto nelze v Saturnovi, Hyperionovi a ostatních Titánech vidět představitele feudálů, které porazila francouzská pokroková buržoasie ve své revoluci roku 1789. Na druhé straně Keats vylíčil Olympany, zvláště Apollona, jako bytosti krásnější a dokonalejší než jejich předchůdci. Proto nelze ve vítězství Olympanů vidět vítězství reakce nad pokrokem. Z tohoto rozporu, který do skladby nevnaší básník, ale její vykladači, dospějeme podle mého mínění k jedinému správnému závěru, že Keats byl sice inspirován revolučním bojem mezi feudalismem a kapitalismem, mezi zastaralým zřízením a novým pokrokovým řádem, jak se tento boj v jeho epoše vyhotil ve francouzské buržoasní revoluci; ale že svým básnickým dílem nemínil alegoricky zobrazit právě *tuto* historickou revoluci, nýbrž jen *obecnou revoluční myšlenku* neustálého pokroku lidské společnosti.

Tato myšlenka se realizuje bojem mezi tím, co zastaralo a dožilo, a tím, co je mladé, nové, silné a proto nevyhnutelně krásnější a dokonalejší. Žádný revoluční převrat však neznamená naprosté vyhlazení minulosti. To, co bylo dobré a schopné života, žije a vyvíjí se dál v obrozené a dokonalejší formě po zániku toho, co bylo zchátralé. Proto může Keats sympatisovat s těmi kladnými vlastnostmi svých poražených Titánů, které nachází ještě dokonaleji ztělesněny v Olympanech. A proto revoluční vývoj člověka a společnosti nekončí vítězstvím Olympanů nad Titány, ale bude pokračovat ad infinitum, jak naznačila moudrá slova Okeánova. *Hyperion* dokazuje, že Keats zavrhl slepou víru v buržoasní pokrok, ale neztratil víru ve skutečný trvalý pokrok člověka i společnosti k pravdě a kráse.

*

Společným znakem všech Keatsových projevů, jimiž jsme se zabývali v této studii odrazu společenských skutečností v básnickové vědomí, je jejich citovost a živelnost. Ta je dána nejen básnickým charakterem Keatsových písemných projevů veršem i prosou, nýbrž i tím, že jejich kořeny tkvějí hluboko v Keatsově osobní zkušenosti. Ačkoliv mnoho četl a studoval, nebyl Keats odborně vzdělán ani ve filosofii, ani v ekonomice nebo v politických a hospodářských dějinách. Nedosta- tečná odborná znalost teorie a historie zavinila, že jeho názory a závěry nejsou vždy správné ani dost jasné a přesvědčivé. Nelze jim však upřít subjektivní pravdivost a upřímnost. Keats měl tolik sebekritičnosti, že své nejodvážnější úsudky předkládal čtenářům jen jako hypotézy. Byl si vědom své poměrně malé životní zkušenosti a značných mezer ve svém vzdělání; přesto se mu však podařilo za vydatné pomoci vzdělanějších a zkušenějších přátel dospět k takovému světovému názoru, který do značné míry vystihoval skutečnost. Proto jej můžeme bezpečně zařadit do demokratického tábora pokrokových romantických spisovatelů.